

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

**НАТАЛІЯ КВІТКА**

**МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК  
З МУЗИКОТЕРАПІЇ  
ДЛЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗІ СКЛАДНИМИ  
ПОРУШЕННЯМИ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ**

**КИЇВ - 2013**

УДК 376-056.34:376.016:78:39

**Рекомендовано Міністерством освіти і науки України**

(лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-6939 від 12.04.2013)

**Методичний посібник з музикотерапії для дітей дошкільного віку зі складними порушеннями психофізичного розвитку / Укладач Н. Квітка. – К.: 2013. – 82 с.**

**Рецензенти:**

**Куненко Л. О.**, доктор педагогічних наук, професор кафедри теорії та методики музичної освіти, хорового співу і диригування Інституту мистецтв НПУ імені М.П.Драгоманова

**Луценко Т. М.**, заступник директора Білоцерківського дитячого оздоровчого центру «Шанс»;

**Безклиньська О. З.**, музичний педагог Білоцерківського дитячого оздоровчого центру «Шанс»

**ЗМІСТ**

ВСТУП	4
I. Корекційно-розвивальна програма з музикотерапії для дітей дошкільного віку зі складними порушеннями психофізичного розвитку	
1.1. Пояснювальна записка	11
1.2. Методична частина	18
II. Методичні рекомендації з музикотерапії	
2.1. Теоретична частина	24
2.2. Особливості сприймання музичного матеріалу дітьми	41
2.3. Організація занять з музикотерапії у процесі проведення корекційно-розвивальної роботи	51
Корисні ресурси (зразки занять, список музичних творів, аудіо диски)	64
Література	79

## ВСТУП

Сучасний етап розвитку освітньої галузі в Україні відзначився особливою увагою з боку держави і суспільства до дітей з особливими освітніми потребами. Пошук нових шляхів впливу на повноцінне формування, розвиток і корекцію їх психофізичних якостей набуває актуальності в сфері сучасної корекційної педагогіки та спеціальної психології в зв'язку із залученням дітей до загальноосвітнього простору та бажанням надати їм вчасної допомоги в різних типах закладів та в різних формах навчання.

Система методичної роботи набуває виняткового значення в сучасних умовах розвитку освіти в Україні. Надати реальну допомогу педагогічним кадрам, активізувати їх творчий потенціал є її головною метою. Основні шляхи реформування освіти визначені в базових державних документах (Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»), Закони України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», Базовий компонент дошкільної освіти в Україні) і реалізуються Державною Базовою програмою розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» і додатковими, рекомендованими або схваленими Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України в установленому порядку.

У зв'язку з прийняттям Закону України від 06.07.2010 № 2442-VI «Про внесення змін до законодавчих актів з питань загальної середньої та дошкільної освіти щодо організації навчально-виховного процесу», розробленням Державної цільової програми розвитку дошкільної освіти на період до 2017 року, постала проблема надання обов'язкової дошкільної освіти всім дітям, які досягли 5-річного віку. Для її розв'язання передбачається запровадження різних форм охоплення дітей дошкільною освітою, зокрема, через організацію груп повного або короткотривалого перебування у дошкільних навчальних закладах різних типів, форм власності, з різним режимом роботи, в тому числі сезонним, а також груп

підготовки до школи при загальноосвітніх і позашкільних навчальних закладах, соціально-педагогічного патронату тощо.

Важливим державним документом для впровадження в кожному дошкільному навчальному закладі є Державна Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі». Це важливий крок в освіті XXI століття, яка орієнтує не тільки на навчання дітей, а й на розвиток їх здібностей. Новими є підходи за лініями розвитку та сферами життєдіяльності. Вона спрямована на комплексний педагогічний процес формування в дитини дошкільного віку цілісної картини світу. В ній висунуто вимоги до оновленого змісту освіти дитини від народження до шести (семи) років життя.

Програма розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт» відображає запити практиків та, з урахуванням кращих на даний період теоретичних і методичних рекомендацій, пропонує орієнтири змістового наповнення освітньої роботи з дітьми, націлює педагогів і батьків на особистісний розвиток дітей за основними напрямками та робить окремий акцент на ігровій діяльності – провідному виді діяльності для всього дошкільного дитинства, незамінному засобі розвитку дітей. Цим зумовлена структура програми. Основний програмовий зміст упорядковано за розділами: «Фізичний розвиток», «Пізнавальний розвиток», «Мовленнєвий розвиток», «Художньо-естетичний розвиток», «Ігрова діяльність».

Особливе зацікавлення як науковців, так і практиків складають методи, які були започатковані в рамках психодинамічного підходу до психокорекції. Йдеться, зокрема, про арт-терапію – сукупність психокорекційних методик, в основу яких покладена художня діяльність суб'єкта. Активізація зазначеної діяльності забезпечує корекцію порушень психічного розвитку дитини за умов: певного рівня розвитку самосвідомості, сформованості мовленнєвих та рухових навичок, елементарних умінь в художніх видах діяльності. Найбільш сензитивним для використання арт-терапевтичних методик у корекційній роботі з дошкільниками, які мають певні психофізичні порушення,

вважається вік 6-7 років; в окремих випадках така робота може проводитись з 5-ти років.

За останнє десятиріччя в медичній та психолого-педагогічній науці розроблено різні методи й системи лікування та психолого-педагогічної допомоги дітям із діагнозом дитячий церебральний параліч, які дають позитивні результати в подоланні цієї важкої недуги, реабілітації хворих. Лікування та розвиток цих дітей необхідно починати якомога раніше, тому що їх мозок у перші роки життя володіє більшою пластичністю і здатністю до адаптації. Корекція має відбуватися постійно протягом багатьох місяців і років, об'єднавши зусилля батьків, лікарів і педагогів, доки не відбудеться максимальна компенсація психофізичних порушень і соціальна адаптація дитини.

Слід зазначити, що діти зі складними (комбінованими) порушеннями психофізичного розвитку (церебральний параліч, який поєднується із психічними та мовленнєвими розладами, порушеннями функцій інших аналізаторних систем: зір, слух) тривалий час перебували в ізоляції. Створити оптимальні умови для їх розвитку в спеціальних та дошкільних навчальних загального розвитку закладах надзвичайно складно. Здебільшого ці діти знаходяться в реабілітаційних центрах і потребують розробки нових навчальних програм та методик для оновлення змісту спеціальної освіти.

У системі психокорекційної допомоги дітям із ДЦП використовують різні види терапії: терапія засобами зображувальної діяльності (малюнок, ліпка); музикотерапія; імаготерапія; нейрокінезітерапія (особливо, психогімнастика та корекційна ритміка); рухова терапія; іпотерапія; дельфінотерапія; казкотерапія тощо. Психокорекційний ефект кожного з названих видів залежить не лише від кваліфікованої технології застосування, а, в першу чергу, від урахування психофізичних можливостей дитини, які зумовлюють специфіку використання різних методів. Зокрема, А.Смолянinov наголошує, що робота з дітьми, у яких дитячий церебральний параліч супроводжується порушеннями інтелекту, зору, слуху, передбачає не

реабілітацію (відновлення) вже сформованих раніше функцій, а корекцію порушень розвитку. Наше завдання допомогти дитині зі складними порушеннями психофізичного розвитку розкрити свій внутрішній світ і знайти місце для самореалізації. І саме мистецтво виступає одним із потужних засобів здатним його вирішити.

Музика є одним із найбільш доступних та ефективних факторів формування особистості, в тому числі дітей з особливими освітніми потребами. Слід зазначити, що вона має свою специфіку. Сприймання музики відбувається не від загального до особистого, а від особистого до загального, тобто не від уявлень до почуттів, а від почуттів до уявлень. У зв'язку з цим, музику розуміють як специфічну мову психологічного стану людини і сприймають її як ліричний процес в житті людини. Коли вона пізнає навколишній світ, то не тільки включає в цю діяльність мисленнєві процеси, вона пробуджує почуття та емоції, через які відкриває себе та своє ставлення до світу.

Важливу роль відведено засобам музикотерапії в ряді досліджень світових та вітчизняних вчених: М.Бурно, Л.Брусилівський, О.Ворожцова, С.Гроф, Ю.Каптен, Б.Карвасарський, З.Матейова, С.Машура, В.Петрушин, Г.Побережна, М.Чистякова, С.Шабутін та ін. Всі вони використовують методики для розвитку емоційно-вольової сфери дітей, мовлення, активізації їх діяльності та інтересів у музично-творчій діяльності.

Зцілювальний потенціал музики відомий дуже давно і використовується сьогодні як потужний засіб зміни свідомості людини. Давньогрецький мислитель, математик та спортсмен Піфагор застосовував музику у лікувальних цілях. Аристотель вважав, що музика знімає важкі психічні переживання. У багатьох духовних традиціях розроблено засоби звукового впливу, які спричиняють не лише стан трансу, а й мають цілеспрямований вплив на його перебіг. В першу чергу – тибетське багатоголосся, священні співи різних суфістських орденів, стародавнє мистецтво Када-йоги. Також відомо про специфічні зв'язки між певними

звуковими вібраціями й чакрами. У християнстві музика застосовувалася не лише в релігійних обрядах, а і як засіб гармонізації людських почуттів. Музичний фольклор завжди виконував в житті кожного народу важливу роль і впливав на розвиток його духовності, а отже і здоров'я нації.

Нині навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами відбувається не лише в спеціальних закладах освіти, а й в загальноосвітньому просторі. Для корекції їх психофізичних порушень необхідні нові нетрадиційні методи та моделі психолого-педагогічної допомоги. І саме *музикотерапія* є одним із таких методів, який використовує музику як засіб мобілізації інтелектуальних, емоційних, рухових, мовленнєвих та інших функціональних можливостей організму дитини.

Музикотерапія виникла давно і досліджувалася як за кордоном, так і в Україні. Спілкування з музикою позитивно впливає на її розвиток дитини. Що стосується дітей, у яких спостерігаються комплексні порушення психофізичного розвитку внаслідок тих чи інших змін в організмі, вплив музики на функціонування організму в цілому є надзвичайно важливим.

Термін «музикотерапія» грецько-латинського походження і в перекладі означає «зцілення музикою». В науковій літературі є багато визначень цього поняття. Одні вчені вважають, що музикотерапія є допоміжним засобом психотерапії, а інші визначають її як: системне використання музики в лікуванні дітей; засіб реабілітації, профілактики, підвищення резервних можливостей організму людини; засіб оптимізації творчої та педагогічно-виховної роботи; найновішу психотехніку, що здатна забезпечити ефективне функціонування людини в суспільстві, гармонізувати її життя.

Отже, *музикотерапія* – це контрольоване використання музики в лікуванні, реабілітації та вихованні дитини, яка має психофізичні порушення. Вплив музики може бути спрямований на нейтралізацію патологічних проявів особистісного розвитку дитини та на відновлення її порушених функцій.



Наше завдання не спростити сприймання музики дітей з особливими освітніми потребами, а духовно налаштувати дитину на хвилю великого музичного мистецтва, відкрити для них важливість розвитку своєї особистості, відродити себе для мистецтва і зрозуміти свої творчі потреби як особистості. Музика покликана *виховувати культуру, розкривати креативні можливості, розширювати потенціал* дітей незалежно від особливостей розвитку кожного.

Подарувати дитині світ музики і допомогти їй знайти в собі такі ресурси творчості, які звільнять її від ярма хвороби або, принаймні, допоможуть мобілізувати свої зусилля на власний розвиток, на реалізацію своїх можливостей, отримання задоволення від спілкування з прекрасним і високим – *основна мета музикотерапії*.

Дослідження НАСА (NASA – National Aeronautics and Space Administration), пов'язані з розвитком творчого потенціалу людини, засвідчили, що в 5 років 98% усіх дітей володіють яскравими та надзвичайно творчими здібностями, а в 10 років – лише 30%. Вочевидь, розпочинати творчий розвиток дитини треба якомога раніше і тоді в неї з'явиться більше шансів вирівнятися та досягти позитивних змін.

Метод музикотерапії допомагає збудувати такий асоціативний ряд: мистецтво – творчість – переживання – творчість. А творча людина завжди знайде вихід із будь-якої складної ситуації. Це дає можливість вийти за рамки буденності, подолати і зкинути путі хвороби, відмовитися від загальноприйнятих способів мислення та відновити здатність діяти відповідно до своїх мрій та уподобань. А згодом це і визначеність у професійній діяльності, бажання постійно розвиватися і найголовніше – вміння жити в суспільстві. Тобто творчість – це потужний адаптаційний метод, який апелює до власних внутрішніх сил людини і відкриває їй безмежний світ можливостей.

*Методичний посібник з музикотерапії* спрямований на допомогу музичним керівникам, вихователям і батькам *стимулювати й коригувати*

*розвиток дітей дошкільного віку зі складними (комбінованими) порушеннями психофізичного розвитку (дитячий церебральний параліч, затримка психічного розвитку, аутизм, порушення інтелекту, зору, слуху тощо). Він складається з корекційно-розвивальної програми з музикотерапії для дітей дошкільного віку зі складними порушеннями психофізичного розвитку та методичних рекомендацій.*

Використання музикотерапії в спеціальних дошкільних закладах різних типів як багатофункціонального засобу розвитку і корекції дитячого організму є надзвичайно важливим для забезпечення нормалізації життєдіяльності дітей з особливими потребами. В освітньо-виховному процесі дошкільних навчальних закладів та роботі реабілітаційних центрів, де активно відбувається розвиток і навчання цих дітей, вона має знайти належне місце. Адже впровадження нестандартних, творчих, немедичних засобів впливу на активізацію внутрішніх ресурсів організму дитини створює більше шансів для її розвитку.

З огляду на це цілеспрямоване використання творів класичної, сучасної та української народної музики вважаємо за доцільне в практиці спеціальних та дошкільних навчальних закладів загального розвитку, реабілітаційних центрів та вдома. Завдяки універсальності даного методу застосування програмно-методичного комплексу можливе в будь-яких типах навчальних закладів.

# **I. КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНА ПРОГРАМА З МУЗИКОТЕРАПІЇ**

## **1.1. ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА**

*Корекційно-розвивальна програма з музикотерапії спрямована на допомогу музичним керівникам, вихователям і батькам стимулювати й коригувати розвиток дітей дошкільного віку (5-7 років) зі складними (комбінованими) порушеннями психофізичного розвитку (дитячий церебральний параліч, затримка психічного розвитку, аутизм, порушення інтелекту, зору, слуху тощо). Вона розрахована на 2 роки по 2-3 заняття в тиждень протягом 25-30 хвилин, але для деяких дітей можливо подовження цього терміну. Вона складається з пояснювальної записки і методичної частини.*

Відповідно до базових державних документів дошкільної освіти («Про дошкільну освіту», Базовий компонент дошкільної освіти в Україні, Державна Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі», Програма розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт») *корекційно-розвивальна програма з музикотерапії* сприяє реалізації змісту виховання й навчання сучасного дошкільника, який повинен бути культуротворчим, а технології – особистісно-розвивальними.

Оскільки діти дошкільного віку зі складними порушеннями психофізичного розвитку мають свої специфічні особливості, програма будувалася з максимальним урахуванням розвитку їх пізнавальної діяльності, вікових та індивідуальних можливостей, рівнем музичної підготовки.

Музика для дітей дошкільного віку зі складними (комбінованими) порушеннями психофізичного розвитку разом із спільною метою та завданнями музичного виховання (освітніми, виховними та розвивальними) мають реалізовувати специфічне завдання – корекцію психофізичного розвитку дітей даної категорії. Необхідно навчити дітей орієнтуватися у просторі, володіти основними рухами та координувати їх відповідно до звучання музики, розвивати у них слухові відчуття, виховувати культуру

поведінки. Музика в закладах такого типу є засобом корекції та психотерапевтичного лікування. Вона позитивно впливає на вегетативну нервову систему дитини, є стимулятором мисленневих процесів і стабілізатором комунікативних взаємин між дорослими та дітьми.

Зміст занять реалізується у процесі розвитку сприймання, розуміння музичних образів та, по можливості, їх відтворенням у певному виді діяльності. Вона передбачає ознайомлення дітей із понятійним апаратом музичного мистецтва і реалізується шляхом запровадження певних видів корекційно-розвивальної роботи.

Завданнями *корекційно-розвивальної програми* з музикотерапії є:

- розвиток у дітей здатності емоційно сприймати музику;
- формування уявлень про музичне мистецтво, ознайомлення з його роллю у житті людей;
- корекція недоліків пізнавальної сфери дітей шляхом систематичного, цілеспрямованого розвитку сприймання музики;
- розвиток мови та різних функцій мовлення;
- виправлення недоліків моторно-рухової сфери;
- розвиток емоційно-естетичного ставлення до предметів і явищ навколишнього світу й творів музичного мистецтва;
- розвиток інтересу до музично-творчої діяльності;
- розвиток музично-сенсорних здібностей;
- виховання у дітей основних моральних та комунікативних якостей особистості, в тому числі закладення основ національної свідомості.

Для вирішення цих завдань слід використовувати такі **види корекційно-розвивальної роботи**: 1) рухова релаксація та злиття з ритмом музики; 2) музично-рухові ігри та вправи; 3) психоемоційна та соматична (на фізичному рівні) релаксація; 4) вокалотерапія (співи); 5) гра на дитячих шумових і музичних інструментах та ритмічна декламація; 6) рецептивне сприймання музики (чуттєве); 7) музикомалювання; 8) рухова драматизація під музику; 9) гра з іграшками; 10) казкотерапія; 11) дихальні

*та гімнастичні вправи під музику.* Кожен із даних видів роботи задовольняє індивідуальні потреби кожної дитини. Вирішити ряд питань щодо розвитку емоційно-вольової сфери, уваги, інтелекту допоможуть особистісний підхід, доступні методи та відповідні форми музично-педагогічного впливу на дитину.

З метою формування та розвитку сприймання музичного ритму, вміння його передавати своїми рухами доречно проводити заняття на *рухову релаксацію та злиття з ритмом музики*, де вибір музичних творів зосереджений на стимуляцію позитивного настрою дитини, стимуляцію емоційної сфери та підвищення їх активності.

Вибір музичних творів для занять із дітьми, що мають комплексні порушення в розвитку є складним. Різні уподобання та підготовка дітей до сприймання музичних творів позначається на їхній готовності до занять. Одним подобається музика, яку виконує сам музичний керівник і власним захопленням допомагає сприйняти і полюбити її. Іншим музика, що звучить у запису. Дехто бажає сам долучитися до виконавської діяльності якомога раніше. Але є діти, які не виявляють ніяких уподобань і тримаються осторонь.

Думка про те, що реалізація можливостей дитини залежить від особливостей її розвитку надзвичайно слушна, але ж і деякі факти з життя надзвичайно талановитих і відомих людей свідчать про невичерпні ресурси людини. Тобто, з одного боку, є особистість, яка долає усі перешкоди і знаходить свій шлях у житті, чим демонструє нам всім яскраву перемогу над слабкістю людського духу та визволення своєї душі й тіла з тенет хвороби. А з іншого, є люди, які самі створюють собі перешкоди: відчуттям страху, невірою в себе, будь-якими іншими перепонами.

Музику, яку ми пропонуємо використовувати на своїх заняттях написали геніальні композитори різних історичних періодів. Композитори Л.Бетховен, Ф.Шопен та інші творили перемагаючи весь свій біль і негаразди. Мистецтво наповнило їх життя сенсом і допомогло подарувати

собі втіху, а нам світові шедеври. Життя багатьох з них було сповнене страждань і болю. Але якщо пригадати слова Альберта Ейнштейна «Бог изощрєн, но не злонамерен», стає очевидним наскільки важливо не впадати у відчай, а вірити, творити чудо самим і допомагати тим, хто потребує нашої уваги і любові, терпіння та підтримки, безпосередньої допомоги й безперестанної турботи.

Сьогодні вже настав той день, коли треба звернутися до практичної музикотерапії й використати весь її творчий потенціал. Музичний фольклор і твори українських композиторів – це справжній скарб, до якого ми бажаємо долучити наше наймолодше покоління. Сповнений особливого національного колориту він без сумніву має силу зцілювання.

Слухаючи музику людина одразу сприймає всю глибину мистецтва, тому що мистецтво як і любов – це не кількість інформації, це, в першу чергу, енергія, що випромінюється і сприймається.

Значну роль у створенні умов для комунікації та взаємодії дітей відіграють *музично-рухові ігри та вправи*, де діти відповідно до своїх можливостей вчать обирати діяльність, яка їм подобається, вправи, які задовольняють їх потреби.

З метою навчити дітей пасивно сприймати музичну інформацію, відпочивати під неї, розслаблятися важливо враховувати, що заспокійлива музика сприяє гармонізації та оздоровленню людини.

Для реалізації завдань з *вокалотерапії* діти мають виконувати різні вправи. Впливати на дихання, мовленнєву діяльність, емоційну сферу важливо як в індивідуальних, так і групових заняттях. Саме на стимуляцію мовленнєвої активності підібрані відповідні музичні твори.

Завдання кожного заняття з музикотерапії має бути спрямоване на те, щоб дитина отримала як можна більше позитивних почуттів, бо сфера музичного мистецтва пробуджує такі емоції, які формують внутрішню потребу людини у глибокому та постійному спілкуванні з музикою.

Зміст заняття з музикотерапії полягає в єдності таких позицій, як збагачення досвіду емоційно-ціннісного ставлення до дійсності та збільшення багажу музичних вражень. При цьому дуже важливо виховувати в дітей культуру слухання та бажання займатися музично-творчою діяльністю для досягнення власної самостійності, незалежності в своїх уподобаннях, а головне здатності через музику любити і сприйняти себе та світ таким, яким він є.

Враховуючи вікові особливості, музичні здібності та можливості дітей дошкільного віку з комплексними порушеннями музичний керівник вирішує з чого розпочати знайомство з *грою на дитячих шумових та музичних інструментах*. Він не розпочинає безпосередній процес навчання гри на інструменті, а викликає у дітей бажання самостійного обстеження його, наводить аналогії певних явищ природи з характером звучання різних інструментів. Скоординувати спільні дії, розвинути вміння слухати один одного надзвичайно складні завдання для цих дітей. Але різноманітні вправи, імітації звуків природи або явищ, імпровізація звуконаслідування, розкріпачення кожної дитини є необхідними для створення навичок гри на музичних інструментах.

Засоби музикотерапії здатні сприяти загальному розвитку особистості дитини. Емоційна чуйність і розвинений музичний слух дозволяють дітям в доступній для них формі відгукнутися на добрі почуття та вчинки, допомагають активізувати розумову діяльність, постійно вдосконалюючи рух до загального оздоровлення всього організму в цілому.

Заняття з метою розвинути емоційно-чуттєву сферу дітей сприяють розвитку їх творчого потенціалу. Саме *рецептивне сприймання музики* збагачує внутрішній світ їх переживань. Музичні твори на стимуляцію емоційно-образних уявлень збагачують особистісний світ знань дитини, позитивно стимулюють її розвиток та цілеспрямовано впливають на всі життєво важливі процеси функціонування організму дитини. Готових критеріїв підбору музичних творів у даній напрямок не було. Але

інструментальна музика більше задовольняє потреби у створенні власного образу відповідно до музичного твору. Головне, щоб відбувся емоційний відгук на сприйнятий твір.

Для збагачення слухо-зорових уявлень можна використовувати заняття з *музикомалювання*. Музика у поєднанні з образотворчою діяльністю дозволяє заглянути в психіку дитини і простежити за станом її здоров'я і збагнути чи відбуваються позитивні зміни у її розвитку. Для цього відбувається поєднання музичних образів з художніми. Вплив музики з метою зняти афекти, сприяти катарсису та реалізувати себе в творчості відбувається безпосередньо під час малювання. Для створення будь-якого художнього образу у власних роботах звучать музичні твори на стимуляцію емоційно-образних уявлень та активізацію творчих здібностей дітей. Керівник вирішує, на якому етапі малювати кольоровими олівцями чи фарбами. Користуватися фломастерами та кульковими ручками бажано лише як засобом для графічного відображення ритму музики.

Для реалізації завдань корекційно-розвивальної програми з музикотерапії важливі заняття з *рухової драматизації й казкотерапії*, які є видами музикотерапії та спрямовані на розв'язання емоційно-особистісних і поведінкових проблем дітей із комплексними порушеннями. Враховуючи емоційний інтерес дітей до сюжету пісні, казки або музичного твору, в процесі цих видів роботи стимулюється емоційне включення в зміст твору і дитина ототожнює себе з основними героями, намагається стати схожою на них, представляє себе яскравіше та емоційніше.

Значну роль на заняттях, де проводяться *дихальні та гімнастичні вправи*, має ритмічний малюнок музики. В процесі виконання дихальних вправ під музику формується голос і мовлення дитини. Емоційний вплив музики вчить змінювати ритм дихання та регулювати власні рухи. Відчуті і поєднати злиття ритма дихання з рухами тіла та з ритмом музики завдання непросте. Але тут допоможуть гімнастичні вправи при застосуванні прийому замкнутого кінематичного ланцюга. Ці заняття бажано проводити в



спортивній кімнаті, де є спеціальне обладнання для виконання гімнастичних вправ за допомогою батьків або спеціалістів.

Планування занять подано в методичній частині, де розписано зміст занять з музикотерапії та їх кількість. Вона представлена у вигляді таблиці, в якій основними є три колонки: «Тема заняття», «Спрямованість корекційно-розвивальної роботи» та «Практичний матеріал». *Основні види корекційно-розвивальної роботи спрямовані на формування уявлень, корекцію перцептивних дій, розвиток сенсорної сфери, розвиток зорової та слухової уваги, розвиток мисленневих процесів, розвиток мови і мовлення, стимуляцію рухової активності, корекцію поведінкових проявів тощо. Всі види роботи взаємопов'язані та взаємообумовлені. Добір музики здійснено у відповідності до них за такими напрямками: 01 - релаксація (розслаблення); 02 - заспокійлива; 03 - глибока релаксація; 04 - стимуляція позитивного настрою; 05 - стимуляція емоційної сфери; 06 - стимуляція емоційно-образних уявлень; 07 - активізація творчих здібностей; 08 - стимуляція інтелектуальної сфери; 09 - підвищення активності; 10 - стимуляція мовленнєвої активності; 11 - закладення основ національної свідомості.*

Складаючи тематичний план на рік, музичний керівник має творчо підходити до розподілу тем, зважаючи на поступове ускладнення завдань, умови, традиційні для даної області жанри музичного мистецтва, а також надається можливість вибрати певний варіант теми, але з урахуванням корекційно-розвивальних завдань, зазначених у програмі.

Особливих застережень для використання даної музикотерапії немає. Але вона має застосовуватися індивідуально, враховуючи, що при загальному тяжкому стані дитини, гострій формі захворювання, тяжких ураженнях нервової системи дитина надзвичайно вразлива і потребує особливих підходів у будь-яких методах лікувальної терапії.

Варто проводити заняття з музикотерапії в приміщенні, де діти почувають себе комфортно і затишно, обладнаних необхідними наочними засобами і технічною апаратурою.

## 1.2. МЕТОДИЧНА ЧАСТИНА

За структурою корекційно-розвивальна програма з музикотерапії для дітей дошкільного віку 5-7 років зі складними порушеннями психофізичного розвитку включає основні компоненти змісту матеріалу, який представлено у 5 колонках. У 1-й – нумерація тем програми, у 2-й – кількість годин на вивчення кожного розділу змісту, яка є орієнтовною. Кількість годин на вивчення програмових тем музичний керівник може змінювати, зважаючи на складність матеріалу та рівень підготовленості дітей до його сприймання та засвоєння. У 3-й колонці подано зміст навчального матеріалу або тему заняття, яка охоплює основні музичні поняття. У 4-й колонці визначено спрямованість корекційно-розвивальної роботи у певних її видах. У 5-й колонці, відповідно до змісту заняття та корекційно-розвивальної роботи визначено основні напрямки практичного матеріалу упродовж всього року. Програма не містить вимог щодо результатів корекційно-розвивальної роботи. При цьому дуже важливо виховувати у дітей культуру слухання та бажання займатися музичною та творчою діяльністю.

### Зміст занять з музикотерапії

№ п/п	К-сть	Тема заняття	Спрямованість корекційно-розвивальної роботи	Практичний матеріал за напрямками
1.	2	3	4	5
2.	1	Вступна бесіда про музику	Психоемоційна та соматична релаксація	02 заспокійлива
3.	2	Краса музики	Рецептивне сприймання музики	05 стимуляція емоційної сфери
4.	3	Слухання музики	Рухова релаксація та злиття з ритмом музики	04 стимуляція позитивного настрою
5.	3	Звук	Гра на дитячих шумових і музичних інструментах та ритмічна декламація	09 підвищення активності
6.	3	Музика і природа	Рецептивне сприймання музики	01 релаксація (розслаблення)
7.	3	Гармонія	Психоемоційна та	02 заспокійлива

			соматична релаксація	
8.	3	Мелодія	Дихальні та гімнастичні вправи під музику	03 глибока релаксація
9.	3	Ритм	Рухова релаксація та злиття з ритмом музики	04 стимуляція позитивного настрою
10.	3	Темп	Рухова драматизація під музику	06 стимуляція емоційно-образних уявлень
11.	3	Форма	Рухова релаксація та злиття з ритмом музики	11 закладення основ національної свідомості
12.	3	Засоби музичної виразності	Гра на дитячих шумових і музичних інструментах та ритмічна декламація	06 стимуляція емоційно-образних уявлень
13.	3	Настрій музики	Психоемоційна та соматична релаксація	01 релаксація (розслаблення)
14.	3	Характер музики	Гра з іграшками	08 стимуляція інтелектуальної сфери
15.	3	Співи	Вокалотерапія	10 стимуляція мовленнєвої активності
16.	3	Народна музика	Казкотерапія	11 закладення основ національної свідомості
17.	3	Музичний звук	Гра на дитячих шумових і музичних інструментах	09 підвищення активності
18.	3	Нота	Музикомалювання	07 активізація творчих здібностей
19.	3	Властивості музичного звуку	Гра на музичних інструментах та ритмічна декламація	05 стимуляція емоційної сфери
20.	3	Вплив звуку на фізичне тіло	Музично-рухові ігри та вправи	04 стимуляція позитивного настрою
21.	3	Звук і колір	Музикомалювання	07 активізація творчих здібностей
22.	3	Сила озвученого слова	Казкотерапія	06 стимуляція емоційно-образних

				уявлень
23.	1	Музичні інструменти: бандура	Музично-рухові ігри та вправи	11 закладення основ національної свідомості
24.	1	Музичні інструменти: скрипка	Психоемоційна та соматична релаксація	01 релаксація (розслаблення)
25.	1	Музичні інструменти: піаніно, рояль	Рецептивне сприймання музики	04 стимуляція позитивного настрою
26.	1	Музичні інструменти: баян	Музично-рухові ігри та вправи	07 активізація творчих здібностей
27.	2	Українські народні музичні інструменти (бубон, сопілка, бандура)	Казкотерапія	11 закладення основ національної свідомості
28.	1	Дитячі шумові інструменти: <i>духові</i> (сопілка, ріжок, шарманка)	Гра на дитячих шумових і музичних інструментах	09 підвищення активності
29.	2	Дитячі шумові інструменти: <i>ударні</i> (брязкальці, маракаси, бубон, маленькі дзвіночки різного звучання, ложки, металофон, ксилофон, тарілки, трикутник, тріола, маленькі дитячі шкіряні барабанчики)	Гра на дитячих шумових і музичних інструментах	09 підвищення активності
30.	3	Оркестр (дитячий шумовий)	Гра на дитячих шумових і музичних інструментах та ритмічна декламація	05 стимуляція емоційної сфери
31.	2	Вплив музики на людину	Рецептивне сприймання музики	01 релаксація (розслаблення)
32.	2	Вплив музики на настрій людини	Гра з іграшками	04 стимуляція позитивного настрою
33.	2	Вплив музики на здоров'я людини	Психоемоційна та соматична релаксація	02 заспокійлива
34.	3	Співи	Вокалотерапія	10 стимуляція мовленнєвої

				активності
35.	1	Композитор	Дихальні та гімнастичні вправи під музику	03 глибока релаксація
36.	3	Ефект Баха	Гра з іграшками	08 стимуляція інтелектуальної сфери
37.	2	Класична музика	Рецептивне сприймання музики	06 стимуляція емоційно-образних уявлень
38.	3	Ефект Моцарта	Музикомалювання	08 стимуляція інтелектуальної сфери
39.	3	Музичні образи романтиків	Казкотерапія	05 стимуляція емоційної сфери
40.	3	Реалізм Чайковського	Дихальні та гімнастичні вправи під музику	02 заспокійлива
41.	1	Образи Равеля	Музикомалювання	07 активізація творчих здібностей
42.	2	Ефект Дебюсі		06 стимуляція емоційно-образних уявлень
43.	3	Творчість	Музично-рухові ігри та вправи	07 активізація творчих здібностей
44.	3	Українська народна музика	Вокалотерапія	11 закладення основ національної свідомості
45.	3	Пісня	Вокалотерапія	10 стимуляція мовленнєвої активності
46.	3	Музичні жанри	Музично-рухові ігри та вправи	04 стимуляція позитивного настрою
47.	3	Пісня	Вокалотерапія	10 стимуляція мовленнєвої активності
48.	3	Танець	Рухова релаксація та злиття з ритмом музики	05 стимуляція емоційної сфери
49.	3	Марш	Гра на дитячих шумових і музичних інструментах та ритмічна декламація	09 підвищення активності

50.	3	Музичні образи	Рецептивне сприймання музики	06 стимуляція емоційно-образних уявлень
51.	3	Притчі та легенди	Рухова драматизація під музику	04 стимуляція позитивного настрою
52.	3	Дитячий фольклор	Вокалотерапія	10 стимуляція мовленнєвої активності
53.	3	Музика і література	Казкотерапія	05 стимуляція емоційної сфери
54.	3	Музика і танець	Рухова релаксація та злиття з ритмом музики	09 підвищення активності
55.	3	Музика і живопис	Музикомалювання	07 активізація творчих здібностей
56.	3	Сучасна популярна музика	Музично-рухові ігри та вправи	11 закладення основ національної свідомості
57.	3	Музика для відпочинку	Психоемоційна та соматична релаксація	03 глибока релаксація
58.	3	Музика для гри	Музично-рухові ігри та вправи	04 стимуляція позитивного настрою
59.	3	Музика для навчання	Гра з іграшками	08 стимуляція інтелектуальної сфери
60.	3	Музика для творчості	Гра на дитячих шумових і музичних інструментах та ритмічна декламація	07 активізація творчих здібностей
61.	3	Фонова музика	Психоемоційна та соматична релаксація	03 глибока релаксація
62.	3	Духовний розвиток людини	Вокалотерапія	10 стимуляція мовленнєвої активності
63.	3	Музичні образи в навколишньому світі	Гра на дитячих шумових і музичних інструментах та ритмічна декламація	06 стимуляція емоційно-образних уявлень
64.	3	Музика як засіб досягнення людиною гармонії із собою	Психоемоційна та соматична релаксація	02 заспокійлива
65.		Музика як	Музично-рухові ігри	04 стимуляція

		невичерпне джерело життєвої сили	та вправи	позитивного настрою
66.	3	Українські народні традиції та їх святкування	Казкотерапія	05 стимуляція емоційної сфери
67.	3	Інструментальна музика	Гра на дитячих шумових і музичних інструментах та ритмічна декламація	04 стимуляція позитивного настрою
68.	3	Вокальна музика	Вокалотерапія	10 стимуляція мовленнєвої активності
69.	3	Закладення основ національної свідомості	Рухова релаксація та злиття з ритмом музики	11 закладення основ національної свідомості

## II. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Методичні рекомендації присвячені теоретичним аспектам проблеми, сучасним підходам до використання корекційно-розвивальної програми з музикотерапії в практиці спеціальних та дошкільних навчальних загального розвитку закладів, реабілітаційних центрів, де навчаються й розвиваються діти не тільки з особливими освітніми потребами, а й незначним порушеннями здоров'я і спрямовані на допомогу музичним керівникам, вихователям, дефектологам, психологам, батькам. Умови сьогодення вимагають вчасно задіяти дітей різних категорій до нормалізації процесу навчання, розвитку креативних здібностей та цікавого проведення дозвілля. Методичні рекомендації складаються з *трьох підрозділів: теоретична частина, особливості сприймання музичного матеріалу дітьми дошкільного віку (5-7 років) зі складними порушеннями психофізичного розвитку та організації занять з музикотерапії у процесі проведення корекційно-розвивальної роботи.*

### 2.1. ТЕОРЕТИЧНА ЧАСТИНА

Складність процесу інтеграції дітей з особливими освітніми потребами в сучасне суспільство та їх соціалізація, обумовлює доцільність використання в практиці спеціальних та інклюзивних дошкільних навчальних закладів музикотерапії як важливого психофізичного фактора, спрямованого на стимуляцію: формування цілісних уявлень про музичне мистецтво, надбання світової культури, накопичення власного досвіду, розвиток естетичних якостей та цінностей, що забезпечують формування особистості та її взаємозв'язків з навколишньою дійсністю. Важливість забезпечення цих психофізичних процесів дітям дошкільного віку зі складними комбінованими порушеннями визначається сучасними вимогами до освіченості молоді, реалізацію інтелектуального та творчого потенціалу в доступних для них сферах.



Зокрема, *дитячий церебральний параліч* об'єднує групу станів, при яких порушуються рухи й здатність контролювати положення тіла в просторі. Така дитина не здатна керувати своїми рухами так само, як інші, вона не може навчитися самотійно сидіти, стояти, говорити і ходити. Її рухи, хода завжди відрізнятимуться від рухів і ходи інших дітей. ДЦП часто супроводжується різноманітними порушеннями мовлення, психіки, зору, інколи – епілептичними нападами. Це захворювання не прогресує, однак залишається стійкою причиною тяжкого фізичного стану дитини. За останні роки воно стало одним із найпоширеніших серед хвороб нервової системи в дитячому віці в усіх країнах світу. Воно тяжко інвалідизує дитину, вражаючи не лише опорно-рухову систему, а й зумовлює порушення мовлення (80%), інтелекту (50%), зору (20%), слуху (15%).

*Аутизм*, як складне психічне захворювання, яке й досі, всупереч світовій практиці, деякі фахівці відносять до випадків олігофренії або ранньої шизофренії, оскільки діти з цим захворюванням демонструють незрозумілу неадекватну поведінку, також спостерігається у групі дітей із ДЦП.

На думку науковців, аутизм є одним із найзагадковішим порушенням розвитку, за якого людина перебуває нібито у власному просторі, орієнтується на свої, інколи нікому незрозумілі інформаційні сигнали зовні. Аутична дитина не йде назустріч іншій і не радіє, коли будь-хто, дитина чи дорослий, хоче, наприклад, гратися разом з нею. Тому вчасно розпочата ефективна корекційна робота уможлиблює достатню адаптацію особи з аутизмом до спільноти інших людей.

Для дітей зі складними (комбінованими) порушеннями психофізичного розвитку характерні порушення в емоційно-вольовій сфері та занадто обмежений досвід спілкування. На жаль, музикотерапія не є панацеєю, яка може повернути їх до повноцінного здорового життя, але в наших силах порушити питання про місце та роль музичного та інших видів мистецтв в духовному збагаченні дітей, зробити доступними для них активне використання занять з арт-терапії та збільшення годин саме на предмети

естетичного циклу. Відвідування ними концертних залів та зустрічей з представниками мистецтва допоможе залученню їх до активної творчості, що значно прискорить процес інклюзії в Україні та полегшить інтеграцію даних дітей у сучасне суспільство.

Численні дослідники психолінгвістики стверджують, що процеси мислення, мовлення та музики тісно взаємопов'язані, мають певну ритмічну організацію та пройшли спільний шлях розвитку. Музичний звук є першоосною у формуванні та розвитку членороздільної мови. Тому використання в музикотерапії тонування звуків, складів сприяє покращенню артикуляційної функції мовлення.

Відповідно підібрана до психофізичних особливостей дитини музика, сприяє загальній гармонізації її душевного стану. Внутрішнє приємне відчуття гармонійного стану – *евритмія* – активізує біологічну здатність людського організму віднаходити той необхідний ритм, за допомогою якого встановлюється злагодженість усіх систем організму в усіх видах життєдіяльності.

Під дією *евритмії* значно активізується процес функціонування всіх систем організму, підвищується сприйнятливість до засвоєння інформації різними аналізаторами (слуховим, зоровим, тактильним, нюховим). Особливу роль у цьому процесі відіграє слуховий аналізатор. Це пояснюється тим, що в процесі філогенезу в людини первинно розвивалася слухова функція. Тому музикотерапія також може застосовуватись, як метод корекції слуху.

При такому діагнозі як дитячий церебральний параліч найважче страждають великі півкулі головного мозку, які регулюють довільні рухи, мовлення та інші коркові функції. Музична матерія, як складна і самоорганізуюча система здатна підживлювати електропотенціал мозку. Одним із кращих способів підзарядки, як вважає член Французької академії наук, відомий вчений Альфред Томатіс є прослуховування високочастотних звуків від 5000 до 8000 Герц. Дослідження та клінічний досвід А.Томатіса дозволили йому зробити висновок, що вухо є одним з найважливіших

органів, що формують свідомість людини. До нього більшість людей, включаючи вчених, які вивчали вухо, вважали, що у цього органу одна функція – чути. Вони не помітили, що слухання – всього лише один аспект набагато більшого, динамічного процесу, в якому бере участь кожна клітинка тіла.

Звук взагалі є неординарним джерелом енергії. Музичний звук збуджує творчі ділянки мозку і наповнює їх енергією. А.Томатіс відзначає, що вухо існує не лише для того, щоб чути, але й для того, щоб наповнювати позитивною енергією розум, тіло і душу людини. Вчені Сполучених Штатів Америки з'ясували, що музика допомагає в читанні, концентрації уваги та покращує пам'ять. Особливо це стосується дітей дошкільного віку. Дослідники вважають, що для покращення роботи мисленневих функцій особливо корисною є музика В.Моцарта та А.Вівальді, яка позитивно впливає на їх розвиток: заспокоює, покращує просторові уявлення, стимулює творчі ділянки мозку. Її можна використовувати як фонову музику під час вирішення математичних завдань або в процесі будь-яких видів діяльності.

В книзі Д.Кемпбела «Ефект Моцарта» зазначено, що саме в музиці В.Моцарта та композиторів епохи бароко є найбільше звуків потрібної частоти. Прослуховування такої музики ще діє, як «модельна вправа», що поліпшує симетричну організацію, пов'язану з вищими функціями півкуль мозку.

Сучасна медицина переконливо доводить, що музика впливає на центральну нервову систему, дихання, кровообіг, артеріальний тиск, діяльність залоз внутрішньої секреції, газообмін, фізичну активність і загальний стан організму людини. Крім того, шедеври музичного мистецтва з успіхом застосовуються для корекції функціональних розладів різних органів та систем організму, в тому числі нервової системи. Недарма, видатний невропатолог і психіатр В.Бехтерев планував заснувати цілий Інститут музичної терапії. На превеликий жаль, його планам не судилося збутися.

Однак, сучасна медична наука активно використовує допомогу мистецтва звуків у вигляді так званої музичної терапії, або терапії музикою.

Необхідно відзначити, що в поняття «музикотерапія» входить використання в терапевтичних цілях не тільки музичних творів, але і звуків природи, навколишнього світу. Активний розвиток музикотерапії в структурі сучасної медицини розпочався в 1914 році, коли в журналі Американської медичної асоціації було опубліковано лист доктора Е.Кейна, в якому повідомлялось про успішне використання фонографа для «заспокоєння і відволікання пацієнтів» під час хірургічної операції. Публікація не залишилася непоміченою і вже через чотири роки в 1918 році Колумбійський університет розробив перший курс музикотерапії, котрий очолила М.Андертон, музикант із Великобританії. Вченими було неодноразово продемонстровано, що створювані головним мозком хвилі можна змінювати за допомогою музики. Це відкриття стало проривом у цілеспрямованому використанні музики в різних галузях медицини.

Також В.Бехтерев наголошує, що сприймання музики не потребує попередньої підготовки і є доступним для дітей, яким немає ще і року. Тобто вона здатна чинити свій лікувальний вплив на дитину за будь-яких умов. Її терапевтична цінність постійно зростає. За допомогою музичних образів та музичної мови, ритму та її мелодійності можна встановити рівновагу в діяльності нервової системи дитини, можна розгальмувати загальмованість дітей, врегулювати дію кінестетичної системи або дати необмежений простір і свободу рухам, виявити музичні здібності особистості та задовольнити її музичні потреби у будь-якому музичному жанрі чи уподобаннях.

Науково-педагогічні та психологічні роботи Дж.Алвина, Е.Уорика, Т.Скрипник, В.Тарасун, Г.Хворової присвячені аутизму, відзначають одну особливість, властиву всім дітям із аутизмом, а саме їхню сприйнятливості до музики. Музика здатна змінювати настрій і поведінку – від апатії до бурхливої діяльності й навпаки. Музичний досвід може як стимулювати, так і придушувати активність, гіпнотизуючи дитину. В останньому випадку є

серйозна небезпека нанести шкоду: дитина замикається в собі, відгороджується від світу, починає розгойдуватися і мукати, як буває при нав'язливих ситуаціях, погляд її стає відсутнім. Позитивні реакції дитини з аутизмом на музику, що вона чує або слухає, часто непередбачені, оскільки її поведінка нерациональна. Проте ми можемо побачити в реакціях дитини ознаки задоволення або невдоволення, здатність поглинати і запам'ятовувати, бажання повторити досвід або ж уникнути його.

Які музичні твори підібрати для занять з дитиною, в якій цілий комплекс психофізичних порушень – завдання більш складне, ніж з дітьми, що мають тільки порушення інтелекту, чиї труднощі викликані невідповідністю між рівнем розвитку і біологічним віком. У такому випадку музичний керівник буде працювати і будувати свою програму відповідно до рівня розуміння дітей даної категорії та їх функціональних можливостей. В даному випадку узагальнений підхід не годиться, тому що їхні реакції непередбачені.

Вчені багатьох країн провели безліч досліджень на предмет того, за яких умов дитина може слухати музику з зацікавленістю і задоволенням та які саме музичні твори для цього підходять. Музична скарбниця В.Моцарта згадувалась найчастіше, особливо його концерт для труби або валторни, деякі квартети та симфонії. Але в окремих випадках були названі зовсім інші, несподівані музичні твори: Б.Сметана «Моя Батьківщина», Г.Гендель «Прибуття цариці Савської», К.Глюк «Танець фурій», українська народна танцювальна музика, африканські барабани, імпровізації К.Штокхаузена, колискові пісні Ф.Шуберта та Ф.Шопена.

З кожним днем музикотерапія набуває поширення й популярності в лікуванні дітей, в тому числі дітей з особливими освітніми потребами. Однак, її теоретичні аспекти розроблені недостатньо. Для побудови гіпотези, що пояснює психотерапевтичний вплив музики на психофізичний стан організму людини, використовуються різні концепції. Прихильники асоціанізму беруть як окремий елемент різні засоби музичної виразності (ритм, звук, тембр,

гармонію) і вбачають причину її впливу в зв'язках, які створюються в асоціаціях з тим чи іншим переживанням. Прихильники гештальт-психології справедливо зазначають, що сприймання музичної співзвучності не дорівнює сумі використаних при цьому засобів музики, а є переживанням якісної своєрідності, єдиної у своїй цілісності. Головна ідея шведської школи музикотерапії (теорія психічного резонансу) полягає в тому, що музика є відображенням деяких вихідних форм психічного життя через акустико-гармонічні побудови. В основі теорії музикотерапії В.Рожнова лежить концепція емоційно-стресової терапії, тобто яким чином співвідносяться емоції, що виражаються в музиці з емоціями повсякденного життя та емоціями, які властиві тому чи іншому типу людського темпераменту.

Наукові доробки Л.Брусиловського свідчать про те, що музика широко й успішно використовується в комплексній терапії. Він стверджує, що лікування музикою осіб, які страждають невротами та невротоподібними станами, надзвичайно корисні й мають зцілювальний ефект.

М.Поваляєва розглядає музикотерапію як метод корекції емоційних відхилень, страхів, рухових, мовних та поведінкових порушень, комунікативних навичок.

За визначенням К.Шваббе, *музикотерапія є формою клініко-медичного лікування, яка за своєю суттю належить до галузі психотерапії, де діють специфічні діагностичні критерії її використання. В ній використовується музика в різних її формах. Під самим цим поняттям розуміють різні методи, що застосовуються для вирішення завдань лікування пацієнтів. Теоретична мета музикотерапії* полягає в наступному:

- активізації й пробудженні емоційних процесів (інтроспекція) у вигляді їх стимуляції, які викликають інтрапсихічний аналіз психопатологічних конфліктів та їх усунення;
- активізації й пробудженні соціально-комунікативних взаємодій на невербальному рівні, які викликають подолання соціально-комунікативних порушень поведінки з патологічними ознаками;

- регуляції психоvegetативного зумовлених органічних порушень й інших станів психофізіологічного напруження;
- розвитку й диференціації здатності до естетичних переживань і насолоди, які сприяють руйнуванню обмежень, пов'язаних з патологією переживань.

У власних дослідженнях К.Шваббе поділяє *методи музикотерапії* на дві основні групи: *активну і рецептивну*. Вони, в свою чергу, діляться на методи групової й методи індивідуальної терапії. Методами активної музикотерапії вважаються: інструментальна імпровізація, керована групова терапія співом, рухова імпровізація під музику тощо.

Музикотерапія має безпосередній вплив на емоційний, етичний та естетичний розвиток людини і глибоко діє на її внутрішній стан. Сутність нашого розуміння музикотерапії полягає в тому, що ми вважаємо її не лише лікувальним, а ще й корекційно-виховним засобом. Позитивний вплив музики позначається не лише на патологічно змінених функціях організму дитини, а на цілеспрямованому та систематичному формуванні й вихованні особистості з психофізичними порушеннями, соціалізуючи та адаптуючи її до умов сьогодення. Ритм, мелодія, гармонія, які втілені в музичному творі, можна вважати прямими носіями лікувально-виховного впливу. Отже, *музикотерапія – це контрольоване використання музики в лікуванні, реабілітації та вихованні дитини, яка має психофізичні порушення.*

У галузі активної й рецептивної діяльності в музикотерапії ми взяли за основу методику використану С.Матейовою та С.Машурою. Вони реалізували основні методичні принципи в таких *видах корекційно-розвивальної роботи* (четверта колонка програми): *1) рухова релаксація та злиття з ритмом музики; 2) музично-рухові ігри та вправи; 3) психоемоційна та соматична (на фізичному рівні) релаксація; 4) вокалотерапія (співи); 5) гра на дитячих шумових та музичних інструментах та ритмічна декламація; 6) рецептивне сприймання музики (чуттєве);*

7) музикомалювання; 8) рухова драматизація під музику; 9) гра з іграшками; 10) казкотерапія; 11) дихальні та гімнастичні вправи під музику.

Доречно було б використання й інших нетрадиційних методів корекційної педагогіки. Такі види як кольорова та аромотерапія дуже влучно поєднуються з музикою і подобаються дітям.

### **1. РУХОВА РЕЛАКСАЦІЯ ТА ЗЛИТТЯ З РИТМОМ МУЗИКИ**

*Мета:* формувати і розвивати сприймання музичного ритму, вміння передавати його за допомогою будь-яких фізичних рухів.

На основі розвитку рухової активності та з поступовим поглибленням інтенсивності психічного та соматичного переживання відбувається вплив на дихання та формування мовлення. Позитивні емоції перенастроюють психіку дітей, які мають певні психофізичні порушення і тим самим сприяють релаксації центральної нервової системи, що в свою чергу покращує утворення мовлення, відчуття ритму, темпу музики, активізує творчу діяльність дитини.

### **2. МУЗИЧНО-РУХОВІ ІГРИ ТА ВПРАВИ**

*Мета:* створити умови для комунікації та взаємодії, корекції комунікативної сфери, розвитку тонкої та грубої моторики у дітей, координації рухів.

Для виконання цього виду діяльності важливим чинником є врахування особливостей дітей з тяжкими порушеннями рухової сфери і використання ігор та рухових вправ для рук, голови та інших частин тіла (відповідно до можливостей дитини). Добір музики здійснюється відповідно до уподобань дітей: ритмічно-виразний характер, динамічний і жвавий темп, приваблива мелодія та гармонія. Посилити успішність музично-рухових ігор і вправ можливо надавши дітям самостійності у виборі виду діяльності та дитячих шумових і музичних звуковідтворюючих іграшок: сопілка, дзвіночки, шарманка, бубон, ложки, металофон, ксилофон, тарілки, трикутники, різок тощо.

### **3. ПСИХОЕМОЦІЙНА ТА СОМАТИЧНА РЕЛАКСАЦІЯ**



*Мета:* навчити дітей пасивно сприймати музичну інформацію, відпочивати під неї, розслаблятися.

У цьому напрямку важливим є: музичний матеріал, приміщення, освітлення та якість звучання музики. Музичний керівник має підготувати й налаштувати дітей на відпочинок і спокій. Функція музики в процесі релаксації полягає в заспокійливому та гармонізуючому впливі на дитину, що не концентрує увагу ні на формі чи змісті музики, а просто заспокоює та врівноважує її. Проводиться в звукоізолюваному приміщенні та приглушеному світлі. Діти знаходяться в зручних для поз, можна прилягти і закрити очі. Релаксація проводиться не більше 15-30 хвилин в залежності від стану здоров'я та настрою дитини.

#### **4. ВОКАЛОТЕРАПІЯ (СПІВИ)**

*Мета:* позитивно впливати на дихання, серцеву діяльність, травлення та коригувати мовленнєву діяльність, розвивати емоційну сферу дітей, знімати або зменшувати контроль дитини за своїм мовленням і залучати її в процес співу, наслідуючи інших.

Відомий метод стимуляції мовлення Є.Соботович, в основі якого лежить розвиток емоційної сфери, допоміг зрозуміти, що використання музики специфічним чином допомагає стимулювати мовлення дитини. Тому добір ряду музичних творів має бути спрямований саме на виконання завдання цього виду роботи.

Здавна в Київській Русі вірили, що співає в людині душа і спів вважався її природним станом. Першим при народженні дитини є вдих, а за ним звук голосу і поки ще вона не вміє розмовляти вона весь час співає: видає нам такі дивні звуки за різних обставин, що мимоволі стає зрозумілим наскільки важливим є питання поставлене перед нами сьогодні. Тому робота з диханням, звуком, ритмом, паузами, емоційно-насиченим та образним наповненням пісні не тільки змінюють якісне виконання пісні, але й у нашому випадку формують, розвивають, коригують психофізичні порушення дитини. Це ж співає душа...

Велике щастя для батьків бачити своїх дітей радісними, коли на очах у всіх під час занять музикотерапією відбуваються спочатку внутрішні, а потім і зовнішні зміни. Що відбувається з дитиною, в якій мовленнєві порушення, пов'язані з органічними ураженнями нервової системи, виправляються надзвичайно складно і дуже повільно, для нас представляє великий науковий інтерес.

Нашою метою є реалізувати в даному виді корекційно-розвивальної роботи власні підходи до нейродинамічної корекції мовлення дітей з органічними ураженнями ЦНС. Пошук нових шляхів, їх теоретичне визначення та практичне використання висуває конкретні завдання, від вирішення яких залежить формування та розвиток дітей.

Практична робота спрямована на корекцію мовлення дітей (дитячий церебральний параліч, що супроводжується порушенням інтелекту, зору, слуху, аутизмом, затримкою психічного розвитку тощо) засобами вокалотерапії поділяється на декілька складових частин. Обов'язковими є:

- 1) встановлення емоційного контакту з дитиною у колі друзів, батьків (прослуховування класичної, дитячої популярної музики з мультфільмів та фольклорної музики);
- 2) комплекс спеціальних вправ при застосуванні прийому замкнутого кінематичного ланцюга в поєднанні з дихальними вправами у колі дітей та їх батьків (дихання, розспівування, наспівування);
- 3) виконання вокального твору індивідуально чи групою в теплій, дружній атмосфері;
- 4) релаксація та відпочинок під приємну музику.

У практиці корекційно-педагогічної роботи групова вокалотерапія є важливим методом активної музикотерапії. Перевага цього засобу в тому, що на відміну від розмови, долучаються всі бажаючі відповідно до своїх можливостей. Репертуар добирається відповідно до вікових та індивідуальних особливостей кожної дитини. Бажано, щоб це були оптимістичні, радісні, мелодійні пісні нашого краю (фольклор, духовні пісні

тощо). Для того, щоб подолати бар'єр замкнутості й бути в центрі уваги, відповідно до власного бажання, кожного разу заспівувати може інша дитина.

Запропонована нами система корекції мовлення засобами вокалотерапії дітей з органічними ураженнями ЦНС має диференційований характер, з урахуванням особливостей кожної дитини та структури її мовленнєвого порушення, характеру і поширення сенсомоторного дефіциту, вираженості супутніх симптомів з боку соматичної, психічної, емоційно-вольової, мотиваційної сфер. На кожному із представлених етапів практичної вокалотерапії окреслюються конкретні індивідуальні цілі, завдання, добираються методи та прийоми відновлення функцій усного мовлення. Успішне подолання мовленнєвих порушень є запорукою подальшого розвитку писемного мовлення і можливості навчання дитини в школі, її інклюзії та інтеграції в загальноосвітній простір.

Добір вокального репертуару має вирізнятися надзвичайною емоційністю твору та простотою змісту. Мелодія, тональний діапазон, тривалість фраз повинні відповідати можливостям та уподобанням кожної дитини. Будь-то групова чи індивідуальна вокалотерапія починати треба з народних дитячих пісень, що є генетичною основою музичного виховання на Україні і під них дуже просто здійснювати рухові імпровізації та драматизацію, навіть коли ще не добре вивчив мелодію або текст. Співи як джерело гарного настрою та засобу гармонізації дитини мають проводитися систематично на початку і в кінці заняття, з використанням простих поспівок привітання та прощання.

## **5. ГРА НА ДИТЯЧИХ ШУМОВИХ І МУЗИЧНИХ ІНСТРУМЕНТАХ ТА РИТМІЧНА ДЕКЛАМАЦІЯ**

*Мета:* цілеспрямовано активізувати музично-рухову та мовленнєву діяльність дітей, коригувати мозкову дисфункцію, фізичну діяльність та загальну моторику, активно долучати їх в процес створення елементарних

форм музики, розвивати почуття ритму, реалізовувати творчі здібності кожної дитини.

Інструментальна музика застосовується в музикотерапії за моделлю К.Орфа двома способами:

- 1) спосіб «тілесної гри» (хлопання, плескання, цокання, тупотіння);
- 2) спосіб найпростішої інструментальної імпровізації.

Використовувати спосіб «тілесної гри» треба в безпосередньому відображенні ритма музики, супроводу мелодії, правильному диханню. Це допомагає підготувати дітей до інструментальної імпровізації. Ми рекомендуємо використовувати дитячі шумові та музичні інструменти, які доступні дітям в дошкільних навчальних установах: брязкальця, маракаси, сопілка, тріола, металофон, бубон, маленькі дзвіночки різного звучання, ложки, металофон, ксилофон, тарілки, трикутник, шарманка, ріжок, маленькі дитячі шкіряні барабанчики тощо.

Успіх залежить від здатності розкріпачення кожної дитини. Для цього важливо ознайомити дітей з технікою гри на інструменті. Починати можна з дзвінкого інструмента, слухаючи його звучання. У дітей має сформуватися слухове та акустичне уявлення про звучання кожного інструменту. При цьому актуально застосовувати форму діалогів між різними інструментами. Кожна імпровізація реалізує певну ідею і групова імпровізація – це найскладніший вид гри, який потребує певної підготовки.

Ознайомлення дітей з назвами інструментів проводиться у формі ритмічної декламації, використовуючи гру на самому інструменті. Музичний керівник добирає музичний супровід у відповідності до ритма слова. Прості засоби музичної виразності полегшують завдання оздоровлення дитини та її комунікативності в суспільстві.

## **6. РЕЦЕПТИВНЕ СПРИЙМАННЯ МУЗИКИ (ЧУТТЄВЕ)**

*Мета:* розслабити та позитивно стимулювати різні психофізичні процеси в організмі дитини. В цьому напрямку дуже корисна образна музика, яка збагачує своїм змістом і пробуджує емоційну сферу дітей.

Будь-яке тривале дослідження виявляє три головних етапи в музичному розвитку дитини, досить визначених, щоб пов'язати їх з розвитком в інших областях. Погіршення стану здоров'я в будь-якій області пов'язано з рухом назад у музичному розвитку.

На першому етапі музика може тимчасово минати когнітивний процес і безпосередньо проникати в ті емоції та особистісне самовідчуття, де маються порушення. Конкретність і спонтанний вплив – ці аспекти музичного досвіду можуть «обійти стороною» вербальну мову та задовольнити потребу дитини в невербальному самовираженні. На другому етапі ми спостерігаємо, як у дитини зростає усвідомлення все більш тісних музичних і людських взаємин, на яких будується процес занять. Третій етап виявляє досить визначений шлях до того конкретного емоційного стану, в якому дитина здатна знайти власні засоби самовираження, джерело задоволення і досягнень, можливо, на багато років уперед. Музикотерапія може служити дитині з особливими потребами життєво важливою підтримкою і джерелом людського спілкування, у чому вона болісно переживає, а також засобом виразити себе саму на доступному їй рівні. Музика на тривалий час може стати безпечною гаванню на її життєвому шляху. Так нерідко й відбувається з дітьми, які займаються короткостроковою музикотерапією.

Будь-який музичний звук є тим відчуттям (приємним або неприємним), що він народжує в слухача. Висота звуку, тембр, сила або тривалість можуть викликати приємні або неприємні спогади або асоціації. Ми не завжди знаємо, який слуховий відгук народжується в дитині, що поглинає в себе так багато вражень, але зберігає їх у собі, як у закритій судині, не здатна ними поділитися. Які реакції збуджує в ній та чи інша музика, нерідко досить складно побачити, а ще складніше витлумачити.

Іноді діти реагують позитивно на веселу ритмічну музику, а буває, що прослухавши щось загадково-спокійне вони врівноважуються і заспокоюються. Підходити до питання запровадження цього виду роботи треба обережно та індивідуально.

В одних випадках музика як така відіграє головну роль, в інших – другорядну. Але сприймання музики як вид діяльності – це основа для співтворчості та налагодження музичних взаємин між таємничим світом дитини і дійсністю, в якій вона живе.

## **7. МУЗИКОМАЛЮВАННЯ**

*Мета:* знімати афекти, сприяти катарсису, створювати гарні умови для задоволення інстинктів, активізувати невротично пасивно настроєних дітей, реалізувати можливості дитини в творчій діяльності.

Музикомалювання як терапія і спокійний комплексний вид діяльності допомагає формувати в дітей здорові психічні структури, розвивати моторику рук і пальців. Малювати можна різними способами і, на нашу думку, важливо навчити дітей створювати музичні образи на папері. Краще працювати на дошці, на підлозі, на стіні, на великих аркушах паперу великими олівцями, фломастерами, пензлями тощо. Надзвичайно привабливим є малювання пальцями з використанням кольорових мазів або фарб.

Критерії добору музичного матеріалу полягали в тому, щоб музика пробуджувала емоційно-образну та творчу сферу учнів. Тобто, з одного боку, музика добиралася релаксуюча, гармонізуюча, в помірному темпі, але з яскравими музичними образами. А з іншого, це твори, що мають динамічний, ритмічний, але також образний характер і у швидкому темпі.

## **8. РУХОВА ДРАМАТИЗАЦІЯ ПІД МУЗИКУ**

*Мета:* стимулювати спів дітей, доповнити і збагатити знання дітей змістовою народною піснею, розкривати сюжет пісні, навчати сприймати образну музику, навчати драматизації.

Синтез музики, рухів (відповідно можливостям кожної дитини), драматичного і мовного вираження є більш доцільним для дошкільного віку, де елементи співу поєднуються з руховою драматизацією гарної пісні чи вірша.

## 9. ГРА З ІГРАШКАМИ

*Мета:* збагатити словниковий запас дітей, розвивати фантазію, навчити самостійно гратися та спілкуватися.

Функція музики полягає в емоційній підтримці будь-якої ігрової діяльності дитини. Вона служить у даному випадку потребам її драматичного самовираження, допомагає діяти, створює емоційний фон для творчості, гармонічно впливає на активізацію її діяльності та впевненості у власних силах.

## 10.КАЗКОТЕРАПІЯ

*Мета:* стимулювати музичну діяльність дітей за допомогою цікавих оповідань, казок, розвиток сприймання образів, сюжету та музики по черзі та одночасно.

Важливим є залучення дітей до цього напрямку діяльності, надавши їм роль не пасивних слухачів, а героїв того чи іншого оповідання чи казки. Твір має бути невеликим за змістом, зрозумілим, яскравим і підкреслюватися музичним образом. Тому така емоційно насичена творчість створює певні ритмічні, динамічні та виразні стимули, які дітям дуже подобаються і легко ними сприймаються. Можна зауважити, що це найулюбленіший напрямок діяльності дітей.

Добір музичних творів відповідає глибокій емоційно насиченій та образній характеристиці, де поєднуються внутрішні переживання дітей з музичними образами.

## 11.ДИХАЛЬНІ ТА ГІМНАСТИЧНІ ВПРАВИ ПІД МУЗИКУ

*Мета:* розвивати голос і мовлення, формувати вольові якості особистості, стимулювати глибину і частоту дихання, вміти розслабитися під час слухання музики.

Наші спостереження підтвердили, що музика і справді є тим важливим засобом, який сприяє гармонізації будь-якої людини, здатна за допомогою ритмічного малюнку, темпу та мелодії змінити настрій, звільнити свої думки від негативу, наповнити спокоєм і благодаттю. Емоційний вплив музики на

дихання, фонацію, артикуляцію можна побачити за допомогою регуляційної кібернетичної схеми. Звуки музики, що емоційно впливає, проходять слуховим шляхом у підкоркові центри другого рівня, з якого безпосередньо або через ретикулярну формацію переносяться на перший рівень керування і, отже, у лімбічну систему. Звідси інформація потрапляє у вищі ділянки кори головного мозку, а також у формі зворотнього зв'язку в підкорку, зокрема, у гіпоталамус. З гіпоталамуса, в якому відбувається часова регуляція, ритмічні синхронізуючі імпульси надходять у дихальні центри, дихальні м'язи, у фонаційні й артикуляційні органи.

Якщо розглядати мовлення як продукт руху, то пригадаємо, що м'язи в дитини з підвищеним тонусом плечового поясу дуже обмежені. За таких умов будь-які зусилля логопедів зосереджених лише на ротовій та артикуляційній мускулатурі будуть марні. Важливими є дихальні вправи з використанням музикотерапії при застосуванні прийому замкнутого кінематичного ланцюга в колі дітей та їх батьків.

У п'ятій колонці програми пропонується практичний музичний матеріал в процесі різних видів корекційно-розвивальної роботи, яку бажано використовувати під час занять музикотерапією, а також в періоди перерв для поліпшення настрою або підвищення активності дітей, під час музикомалювання, під час фізичної реабілітації, а також для денного відпочинку і на ніч перед сном.

Добір музики здійснювався у відповідності до спрямованості корекційно-розвивальної роботи за такими *напрямами* (див. Корисні ресурси): 01 - *релаксація (розслаблення)*; 02 - *заспокійлива*; 03 - *глибока релаксація*; 04 - *стимуляція позитивного настрою*; 05 - *стимуляція емоційної сфери*; 06 - *стимуляція емоційно-образних уявлень*; 07 - *активізація творчих здібностей*; 08 - *стимуляція інтелектуальної сфери*; 09 - *підвищення активності*; 10 - *стимуляція мовленнєвої активності*; 11 - *закладення основ національної свідомості*.

Цей умовний поділ видів музикотерапії може згодом поширюватися.



## **2.2. ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙМАННЯ МУЗИЧНОГО МАТЕРІАЛУ ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗІ СКЛАДНИМИ ПОРУШЕННЯМИ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ**

Особливості пізнавальної сфери та пізнавально-психічних процесів, емоційно-вольової та особистісної сфери дітей 5-6 років зі складними психофізичними порушеннями потребують спеціального корекційного впливу для компенсації складних комбінованих порушень.

У дітей із діагнозом дитячий церебральний параліч спостерігаються супутні порушення (затримка психічного розвитку, аутизм, порушення інтелекту, зору чи слуху), які в свою чергу ускладнюють процес корекційної роботи з ними і потребують додаткових знань про особливості їх розвитку.

*СПРИЙМАННЯ* людини завжди пов'язано із розумінням сприймаемого об'єкту чи предмету. Тому можна зауважити, що сприймання є першою фазою будь-якого мисленнєвого процесу.

У дітей даної категорії ураженою є центральна нервова система, яка контролює роботу м'язів, відповідає за рівновагу і довільність рухів. Внаслідок чого порушується психічний та інтелектуальний розвиток, поведінкова сфера, спостерігається затримка моторного розвитку в поєднанні з наростаючими патологічними постуральними рефlekсами і порушеннями тону м'язів. Автоматично це призводить до рухо-мовленнєвих порушень, розладів поведінки, мотивації та відхилень у психоемоційній сфері. Так останнім часом у працях О.Козьявкіна, Н.Козьявкіної, С.Гордієвича, Г.Луць, В.Дерев'янка, М.Бабадаги, Т.Пічугіної та ін. говориться про те, що у більшості дітей з ДЦП потенційно збережені функції для розвитку вищих форм мислення. Проте комплексні порушення (аутизм, порушення інтелекту, зору, слуху), астеничні прояви, низький запас знань як наслідок соціальної депривації приховують їх пізнавальні можливості. Порушення м'язового тону, патологічні рефлекси, несформованість рівноваги та координації, недорозвиненість дрібної моторики призводить до відсутності самостійності, концентрації, тривалого напруження, слабкості уваги, афективних

порушення та інфантилізму в цілому. Стає зрозумілим, що страждає їх *пізнавальна сфера, психічні процеси, емоційно-вольова та особистісна сфера, які* потребують особливої уваги з боку фахівців (лікарів, психологів, спеціальних педагогів, батьків та ін.).

*Як цілісне відображення предметів, ситуацій, подій, що виникає* внаслідок безпосередньої дії фізичних подразників на органи чуття, *сприймання* забезпечує людині орієнтування в навколишньому світі. *Як етап пізнання* воно пов'язане з пам'яттю, уявленням, мисленням, мовою та мовленням, увагою і має певне афективно-емоційне забарвлення, що стимулюється мотивацією.

У загальному розвитку дітей із ДЦП *емоційно-образне сприймання* відбувається в умовах обмеженості інформування. Важливою умовою їх успішного розвитку є організація цілеспрямованого вибіркового сприймання змісту і форми музичної мови та художнього образу. Для них характерним є слабкий емоційний відгук на звучання музики, неспроможність сприймання музично-естетичної інформації та недостатність досвіду сприймання музики. Воно характеризується як уповільнене, вузьке та фрагментарне. Значні його недоліки зумовлюють наявність неадекватних образів, невміння аналізувати, що перешкоджає засвоєнню музичного матеріалу в межах програми дошкільного закладу.

Насамперед, у процесі занять з музикотерапії слід враховувати особливості сприймання музичного матеріалу дітьми і вміння його оцінювати. Оскільки в них переважають емоції, які можуть бути неадекватними, плутаними, фрагментарними, їм складно розрізнити прекрасне й потворне. Їхньому сприйманню властиві дифузність і невибірковість.

Ці особливості сприймання обумовлюють труднощі, яких діти зі складними психофізичними порушеннями зазнають під час осмислення прекрасного не тільки в музиці, а й в мистецтві, дійсності. Невміння визначати настрій музичного твору та виражальні засоби спричиняють

виявлення несуттєвих відношень і зв'язків під час осмислення змісту й ролі музичного образу і як наслідок – недостатньо адекватне розуміння музичного матеріалу.

Характерним для всіх дітей даної категорії є недорозвиток функцій ПАМ'ЯТІ, яка є однією із важливих умов продуктивності пізнавальної діяльності. Вони також зазнають великих труднощів у запам'ятовуванні, відтворенні сприйнятого й вивченого музичного матеріалу. Діти не розуміють його значення та не виконують завдання. Вони здатні до механічного бездумного повторювання та заучування матеріалу, що призводить до швидкого забування отриманої інформації. Це відбувається тому, що механізми їх пам'яті гірше функціонують і знижують швидкість, тривалість запам'ятовування, повноту та точність навчального повідомлення. Як правило вони запам'ятовують лише яскраві музичні образи, які супроводжуються цікавою розповіддю, гарними зображеннями або цікавою наочністю. Тому цим дітям треба більше часу на запам'ятовування музичних творів різних жанрів, допомога у відтворенні слів, текстів привітань або пісень. Іноді вони не можуть пригадати завдання або інструкцію музичного керівника чи терапевта. Все це негативно впливає на загальний розвиток пізнавальних процесів.

Формування, накопичення та систематизація *УЯВЛЕНЬ* дітей про музику та її звукову різнобарвність потребує від музичного керівника або терапевта винахідливості та творчості. Уявлення дошкільнят даної категорії про музичне мистецтво взагалі відрізняються фрагментарністю, розірваністю ознак і властивостей предметів, значно ускладнюють цілісне віддзеркалення образів і явищ довкілля.

*МИСЛЕННЯ* як процес пізнавальної діяльності людини характеризується узагальненим та опосередкованим відображенням дійсності. Порушення вищої нервової системи дітей із комплексними психофізичними порушеннями суттєво відображається на розвитку їх пізнавальних процесів: *аналіз, синтез, узагальнення та порівняння*. У них

спостерігається недорозвиненість здатності до розуміння змісту музики. Процес розрізнення та порівняння двох музичних творів, які відрізняються за характером та жанром, відбувається хаотично.

Характерним для цих дітей є низький рівень *узагальнення*, тобто уміння порівнювати звуки, ритми, мелодії, пісні, визначати характерні засоби музичної виразності. Адекватне виконання таких завдань передбачає наявність необхідного запасу знань про музичні звуки, їх тривалість, темпи музики (швидкий, повільний), характер (веселий, сумний), динамічні відтінки (гучно, тихо), висоту звучання (високо, низько) тощо. У процесі сприймання музики дошкільнята об'єднують твори за певною характеристикою не на основі виділення їх характерних ознак. Вони не можуть самостійно давати точні відповіді на запитання, пов'язані із сприйманням та оцінюванням музичних творів. Їм надзвичайно важко оформляти свою думку і висловлювати її. Це пов'язано з недостатнім особистісним досвідом дітей дошкільного віку і впливає на формування їх образного мислення, уяви та фантазії.

У процесі занять з музикотерапії спостерігається недостатній розвиток *мислення*: вкрай низька пізнавальна активність, відсутність мети та планування дій, несформованість мисленневих операцій (аналіз, синтез, узагальнення та порівняння). Вони не набувають стабільного стану. Немає аналізу і розрізнення сприйнятих звуків (не розрізняють шумові від музичних), наявна слабкість розумових операцій (аналізу й синтезу, індукції й дедукції, узагальнення й конкретизації). Тому заняття по формуванню і корекції мислення потребують спеціальної організаційної допомоги, конкретної інструкції.

*МОВА І МОВЛЕННЯ* як суспільне явище виникає і розвивається під впливом потреб у спілкуванні, допомагає людям знаходити взаєморозуміння і відображає психофізичний стан людини. Навчання мови та мовлення у дітей з діагнозом дитячий церебральний параліч характеризується певними ускладненнями.

Мовленнєві порушення залежать від форми паралічу. Розвиток мовлення відбувається як за загальними, а також специфічними закономірностями. До специфічних відносять проблеми, пов'язані із формуванням артикуляційної бази, обумовлені патологією рефлекторного розвитку, лексико-граматичні порушення, опосередковано пов'язані із сенсорно-моторною недостатністю.

Порушення, пов'язані з керуванням роботою м'яз піднебінно-глоткового кільця спричиняє наявність назалізованого забарвлення під час звучання всіх звуків. Також для даної категорії дітей характерна у більшості випадків підвищена саливація (слинотеча), спричинена дискінезіями в оральній області. Ці та інші порушення, зумовлені розладами рухливості, справляють негативний вплив на формування фонематичного компоненту мовлення.

Одним із характерних мовленнєвих порушень у дітей із ДЦП є алалія та затримка мовленнєвого розвитку. Системний недорозвиток мовлення, в основі якого лежать труднощі засвоєння мовних одиниць та правил їх функціонування, призводить до ускладнення розуміння мови та її розвитку в цілому. Різні форми дизартрії та анартрії проявляються в повній нездатності до вимови або мінімальних порушень звуковимови. При дизартрії порушується не тільки звуковимова майже усіх груп звуків, але і просодична сторона мовлення: голос, інтонація, темп, ритм. Характерним при анартрії є іннервація артикуляційних органів та голосового апарату, що негативно впливає на становлення функцій мовлення та забезпечення дихальних шляхів мовленнєвим диханням.

Відомо, що напрямок та сила видихуваного повітря під час артикуляції того чи іншого звуку відіграє важливе значення для звучання і впізнавання фонем. Тож неправильний напрямок видиху повітря спричиняє помилки, пов'язані з упізнаванням та розрізненням фонем у власному мовному потоці, що в свою чергу, порушує слуховий контроль дитини за власною вимовою. Поверхове та уривчасте дихання, обмеження рухів діафрагми, нерівномірне

та погано контрольоване дихання призводить до того, що страждає розумова діяльність.

Механізми регуляції м'язового тону та рухів знаходяться під впливом рухового аналізатору великих півкуль та нижніх відділів головного мозку. Саме ці структури при їх ураженні стають причиною поліморфної симптоматики ДЦП.

У засвоєнні мови велику роль відіграють імітаційні можливості, які у дітей із ДЦП також знаходяться на значно нижчому рівні розвитку. Наспівувати або імітувати звуки дорослого дитині вкрай непросто. Емоційне зближення з дитиною відбувається за умови щирого спілкування і професійного підходу. Особливий вплив на дитину має звучання духовної музики. Такий метод стимуляції мовлення, в основі якого лежить розвиток емоційної сфери, допоміг зрозуміти, що використання музики специфічним образом стимулює мовлення дитини. Духовні пісні, псалми співалися і раніше людьми з особливими потребами. Це допомагало їм заробляти на життя і наповнювало його смислом.

У зв'язку з особливостями сприймання музичного матеріалу дітьми та характеристикою його засвоєння, ускладнюється знайомство дошкільнят із світом музичного мистецтва, з довкіллям та його пізнанням, що в свою чергу призводить до зниження їх пізнавальної діяльності в цілому та низького рівня їх мовленнєвої активності.

Важливою умовою продуктивності пізнавальної діяльності є розвиток *УВАГИ*. Діти дошкільного віку здатні сконцентруватися на об'єкті вивчення на дуже нетривалий час. Це пов'язано з тим, що їх увага нестійка, непостійна, абстрагована і призводить, в свою чергу, до низької працездатності під час занять і до неадекватних реакцій при слуханні деяких музичних творів або у процесі деяких видів корекційно-розвивальної роботи. Через власну неуважність вони не чують пояснень та інструкцій музичного терапевта і не виконують завдання належним чином. Вони здатні засвоїти лише незначний об'єм інформації. Спад уваги відбувається і тоді, коли діти стомлені або їм

просто нецікаво. Навіть сама складність завдання, об'єм роботи можуть призвести до зниження концентрації уваги. З'являється роздратованість, небажання продовжувати виконання завдання і, як наслідок, незадоволення. Тому іноді навіть цікаве, емоційне заняття діти не можуть сприймати повноцінно, відволікаються без поважних причин, що в свою чергу порушує процес пізнавальної діяльності.

Процесу вирішення інтелектуальних завдань допомагають *ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВІ* особливості дітей. Оскільки у дітей зі складними комбінованими порушеннями емоційно-вольова сфера запізнюється у своєму розвитку, то для них характерно не виконувати завдання, з яким вони потенційно можуть впоратися, не давати відповіді і, взагалі, прагнути уникнути будь-якого навантаження. Певні складнощі виникають при встановленні контакту з такою дитиною. Її емоційні реакції на музичні твори є загальними та недиференційованими. Емоційний відгук виражається частіш за все лише у формі радощів чи суму, а більш тонкі нюанси почуттів виявляються дуже рідко. Діти потребують допомоги, уваги, заохочення з боку фахівців, спеціальних умов, за яких їх навчать використовувати свою емоційно-вольову сферу.

*ЕМОЦІЙНА СФЕРА* має велике значення в житті людини і допомагає внутрішній регуляції поведінки. На думку В.Дружиніна, емоції можуть служити засобом пізнання світу та спілкування з ним, наповнюють життя красою та багатством переживань, з часом переходять в почуття. *Емоційний розвиток* дітей даної категорії характеризується як недостатній. Діти зазнають труднощі в середовищі адаптації, порушений їх емоційний комфорт, відсутня психічна рівновага. У стані емоційного пригнічення в них різко падає продуктивність психічних процесів і вони не готові до сприймання, мислення та запам'ятовування. Все це відображається на їх поведінці під час проведення музичних занять: нерішучі, невпевнені у власних силах, інфантильні. Загалом це спричиняє гальмування у розвитку дітей даної категорії. Ось чому вони потребують педагогічної допомоги,

спеціального розширення та збагачення сенсорного простору та створення позитивного емоційного середовища.

Відставання в психофізичному розвитку найбільше відображається на їх *емоційно-чуттєвому пізнанні світу*. Воно обумовлене патологічною перевагою процесів гальмування чи збудження. В гіперактивних дітей афективні стани, які характеризуються раптовими бурхливими переживаннями з втратою вольового контролю, гальмують будь-яке виявлення естетичних почуттів, надають останнім, навіть якщо ті виникають, ефемерного й поверхового характеру і, відповідно, віддаляють дитину від прекрасного; а у випадках психічної загальмованості на перший план виходить емоційна пасивність, і такі діти відрізняються несприйнятливістю як до прекрасного, так і до огидного: вони байдужі до цих проявів навколишнього, не намагаються розібратися, що дійсно їм подобається.

Слухаючи різні музичні твори, порівнюючи їх між собою діти реагують на характер музики, її жанр, темп тощо. Систематизувати та поглибити знання й уявлення про музику в них надзвичайно важко, оскільки їх емоційна нестабільність впливає на функціонування нервової системи та загальний стан їх здоров'я. Як сталі емоційні ставлення *почуття* реалізуються через емоції і спрямовані завжди на об'єкт чи предмет сприймання. Недорозвинута сенсорна сфера у дітей даної категорії уповільнює розвиток емоційного відгуку на прекрасне, формування естетичних почуттів, поглядів, смаків та переконань в процесі сприймання явищ дійсності та різноманітної творчості. Їх музичний розвиток значною мірою ускладнюється наявністю в них серйозних порушень *емоційно-чуттєвої сфери*, обумовлених патологічною перевагою процесів гальмування чи збудження. Дітям важко емоційно включитися в процес сприймання музики, а без цього неможливо організувати сумісну діяльність і розвивати активність самої дитини. Їй потрібно давати можливість самостійно обирати улюблену музику, гру, вид діяльності.



Особливості розвитку моторної сфери дітей зі складними психофізичними порушеннями (дитячий церебральний параліч, який поєднується з затримкою психічного розвитку, аутизмом, порушенням інтелекту, зору чи слуху) знаходяться в центрі нашої уваги. Діти розвиваються у просторово обмеженому світі, що перешкоджає формуванню та розвитку особистості, повноцінному спілкуванню з дорослими та однолітками.

Регуляція *ДІЯЛЬНОСТІ* такої дитини важлива, тому що досить слабкі можливості виявляють діти щодо *самостійної творчості*. Переважно з самого дитинства вони відчують на собі надмірну батьківську опіку, їх вважають безпорадними, що у подальшому призводить до психопатичного розвитку особистості хворої дитини, формує в ній негативні установки. І хоча в них присутнє бажання проявити себе в різноманітних видах музичної діяльності, але при цьому вони не завжди адекватно усвідомлюють своїх можливостей, особливо при виконання творчих завдань. Їх діяльність характеризується низькою якістю, відсутністю самостійності та спроможністю повторити минулий досвід.

Таким чином, *визначення особливостей сприймання музичного матеріалу* дітьми зі складними (комбінованими) порушеннями психофізичного розвитку (дитячий церебральний параліч, який поєднується з затримкою психічного розвитку, аутизмом, порушенням інтелекту, зору, слуху) дозволяє нам узагальнити, що причин, які ускладнюють процес виховання та навчання дітей багато:

- недорозвиток усіх видів сприймання;
- недостатність пам'яті;
- несформованість мисленнєвих операцій;
- недостатній розвиток мови та мовлення;
- слабка увага;
- несформованість емоційно-вольової сфери тощо.

Все це гальмує пізнавальні процеси у дітей дошкільного віку зі складними (комбінованими) порушеннями психофізичного розвитку і процес їх розвитку відбувається досить повільно. *Зважаючи на всі недоліки у процесі сприймання музичного матеріалу, саме на заняттях з музикотерапії діти з певними труднощами у навчанні мають шанс на успіх, який є важливою психологічною передумовою повністю змінити систему цінностей, повірити в себе, в успіх своїх навчальних можливостей.*

### 2.3. ОРГАНІЗАЦІЯ ЗАНЯТЬ З МУЗИКОТЕРАПІЇ У ПРОЦЕСІ ПРОВЕДЕННЯ КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНОЇ РОБОТИ

*Корекційно-розвивальна програма з музикотерапії, враховуючи психофізичні та вікові особливості дітей, спрямована на допомогу музичним керівникам, вчителям музики, вихователям, та батькам стимулювати та коригувати розвиток дітей дошкільного віку зі складними (комбінованими) порушеннями психофізичного розвитку (дитячий церебральний параліч, затримка психічного розвитку, аутизм, порушення інтелекту, зору, слуху тощо).*

В процесі занять з музикотерапії вирішується ряд завдань музичного виховання дитини з особливими потребами:

- *корекція психофізичних порушень;*
- *виховання музичної культури;*
- *розвиток творчих можливостей і творчого потенціалу.*

Важливим є розвиток емоційної сфери дитини і саме на занятті з музикотерапії це можливо успішно виконувати. Музична діяльність, насичена позитивними емоціями, сприяє виконанню завдань, які пропонує керівник, дотриманню правил на занятті, отриманню задоволення від активної участі в іграх, розвитку довільної регуляції діяльності та встановленню контакту між дітьми та дорослими.

Сучасний погляд на місце музикотерапії в корекційно-виховному процесі значно змінився. Вона розглядається не лише як діяльність, яка має певну мету та засоби її досягнення, а є *компенсаторним, терапевтичним та мобілізаційним засобом розвитку дитини з комплексними психофізичними порушеннями* і виникає як засіб комунікативної потреби дітей та задовольняє її. Тут важливо усвідомити, яка саме організація занять потрібна для реалізації задуманої навчально-розвивальної програми.

Реалізація основних методичних принципів у галузі активної й рецептивної діяльності в музикотерапії відбувається у таких *видах*

*корекційно-розвивальної роботи (четверта колонка програми): 1) рухова релаксація та злиття з ритмом музики; 2) музично-рухові ігри та вправи; 3) психоемоційна та соматична (на фізичному рівні) релаксація); 4) вокалотерапія (співи); 5) гра на дитячих шумових і музичних інструментах та ритмічна декламація; 6) рецептивне сприймання музики (чуттєве); 7) музикомалювання; 8) рухова драматизація під музику; 9) гра з іграшками; 10) казкотерапія; 11) дихальні та гімнастичні вправи під музику.*

Кожне заняття з музикотерапії відбувається в три етапи: підготовчий, зняття напруги та зарядження позитивними емоціями. Відповідно на кожному етапі використовуються різні музичні твори, які відповідають тематиці заняття та емоційному стану дитини.

Музикотерапія в дитячій дошкільній установі – не лише навчально-розвивальне заняття, а в даному випадку воно є засобом корекції та психотерапевтичного лікування. Музика позитивно впливає на вегетативну нервову систему дитини, є стимулятором мисленневих процесів і стабілізатором комунікативних взаємин між дорослим та дитиною в процесі заняття.

Організація заняття з музикотерапії покладає на музичного керівника подвійне навантаження. З одного боку, це навчально-розвивальне заняття, а з другого – творче. Але важливо, щоб у процесі творчої діяльності діти засвоїли певні знання про основи музики та досягли позитивних змін. Для цього важливим є створити такі педагогічні умови, за яких організація занять буде ефективною.

***Музично-педагогічна майстерність музичного керівника*** ґрунтується на певних аспектах:

- 1) загальнокультурних, педагогічних, теоретичних, психологічних та виконавських знаннях та навичках;
- 2) гностичних, диригентських, комунікативних та педагогічних вміннях;

- 3) артистизмі, волі, диригентській та виконавській техніці, музичності, віри в успіх, інтуїції, дарі педагогічного спілкування;
- 4) практичній реалізації виховного потенціалу музичного мистецтва, просвітницькому та музичному вихованню дітей, любові до музики та дітей;
- 5) діагностичній, корекційній, прогностичній (здатність пояснювати, передавати знання, навчати), організаторській, комунікативній, дослідницькій та креативній (творчій) функції.

Зрозуміло, що призначення музичного керівника спрямоване на те, щоб донести і передати свою любов до музики дітям та, враховуючи їх особливості, допомогти їм оздоровитися. Тому стосунки з дитиною мають бути надзвичайно гармонійними. Саме таке духовне спілкування формує у позитивне ставлення не тільки до мистецтва, а й до людей, до самого себе, що є важливим для становлення дитини, її інклюзії, інтеграції та адаптації в суспільстві.

В наш прагматичний час музичному вихованню не надається стільки переваг як іншим дисциплінам, що послаблює увагу до цього предмету. Між тим музиці належить чи не найважливіша роль у керівництві почуттями та настроями людини, адже саме музика й співи становлять її природну потребу, яка виявляється вже з раннього дитинства. Заняття музикою створюють об'єктивні умови для виховання дитини, розвитку її сприймання та творчих здібностей. Ця обставина набуває непересічного значення, оскільки їхні можливості досить обмежені.

Розвиток особистості зі складними порушеннями психофізичного розвитку, повнота її соціальної інтеграції багато в чому визначаються професіоналізмом педагога, його особистісними характеристиками, зокрема «естетичною виразністю». Яскраве, точне, інтонаційно багате мовлення, охайність у записах та у всьому веденні навчальних справ (нічого зайвого, що може відволікати дітей), зібраний зовнішній вигляд, доброзичливий тон спілкування з дітьми – ці якості обов'язкові для педагога взагалі. Крім того, у нього має бути гарний естетичний смак і ділові якості, а під час спілкування з

дітьми постійно позитивний настрій, який спонукає їх відчувати радість, щастя, спокій, зацікавленість, задоволення від музичних занять. Місія музиканта-керівника дбайливо, обережно, мудро вести дитину крок за кроком до життя.

Організація занять з музикотерапії вимагає від музичного керівника *поетапності та поступовості* у кроках – від розвитку сприймання музичного матеріалу дітьми до засвоєння ними музичних знань, вмінь та навичок. Зв'язок слова і дії педагогу необхідно формувати протягом тривалого часу, постійно повторюючи досягнуті результати і поступово просуваючись вперед до нових знань. Тому з самого початку занять з музикотерапії керівник поетапно формує спільну діяльність, яка вимагає поступовості. Як наслідок виникає словесна регуляція поведінки дітей, що є основою дисципліни та успішності їх розвитку. Поступове ускладнення вимог та систематичний контроль за виконанням завдань забезпечує ефективність розвитку дитини та корекцію її психофізичних порушень.

Навчити дітей відчувати красу звуків навколо себе починається зі *сприймання*. Воно є провідною функцією, на основі якої формуються всі інші психофізичні процеси: пам'ять, мислення, уявлення, мовлення тощо. Отже, починаючи зі знайомства дітей з основами музики та її законами, їх підготовки до правильного слухання та сприймання музики; розвитку емоційного відгуку на музику; знайомство з жанрами музики; слухання творів дитячої, народної, класичної та сучасної музики; розвитку музичної пам'яті; формування основ музичної культури треба не забувати, що *саме емоції впливають на сферу сприймання*.

Позитивні емоції, які виявляються у посмішці, радості та оптимізмі покращують не лише психічний стан дитини, а й змінюють на краще її фізичне самопочуття. Сприймання дітей дошкільного віку з психофізичними порушеннями представляє собою своєрідну систему, що має певні особливості, які негативно впливають на можливості знайомства з музичним світом та його пізнанням. І саме музичний керівник або терапевт допомагає

дітям отримати необхідні враження, пояснення щодо будь-якого виду діяльності в процесі занять.

Організуючи заняття з музикотерапії важливим є створити зацікавленість та викликати інтерес з боку дітей. Для цього необхідно повідомити їм тему заняття, проговорити якомога зрозуміліше його зміст і лише потім давати музичний матеріал для прослуховування. Необхідно розказувати їм, в який історичний період, час і з якою метою був створений даний музичний твір. Слухаючи його відбувається знайомство з різними музичними інструментами. Якщо звучить скрипка, то треба на ній зосередити увагу дитини, показати її на малюнку або дати розглянути, якщо вона є в наявності. Професійне володіння керівника або терапевта грою на музичному інструменті справляє позитивне враження на дітей і забезпечує цілісне сприймання музичного твору в *доступній* для даної категорії дітей формі. Потім, заохочуючи їх, повторити завдання наступного разу. З часом це завдання для дітей буде звичайним і знайомим.

Для *розвитку сприймання музичного матеріалу дітьми* організація будь-якого заняття має відбуватися в формі емоційно-насиченої та цікавої гри з безпосередньою участю музичного керівника та яскравою демонстрацією творів у різних видах корекційно-розвивальної роботи. Основні завдання, які вирішуються в іграх та вправах, спрямовані на розвиток і корекцію психофізичних порушень дітей і мають відповідати їх інтересам.

Удосконалення *матеріально-технічної бази* надає музичному керівнику можливість урізноманітнити форми занять з музикотерапії. Наявність дитячих музичних, шумових та народних інструментів, синтезатор, дерев'яні, пластикові та картонні іграшки, персонажі пісень, іграшки, музичний телефон, дидактичні ігри, музичні сходи, музичний центр тощо. Все це посилить зацікавленість з боку дітей та забезпечить позитивну емоційність в процесі заняття.

Знайомство з дитячим фольклором відбувається з самого раннього віку. Музичному керівнику необхідно показати *зв'язок музичних творів з природою*, створити умови для *збагачення емоційного досвіду дітей та активізації їх чуттєвої сфери* у процесі знайомства з українськими народними традиціями.

Люди здавна вірили в чудодійну силу слова, музики, танцю і сподівалися за їх допомогою досягти здійснення своїх бажань. У дитячому фольклорі (прозові, речитативні, пісенні та ігрові) зібрані твори, що виконуються як самими дітьми, так і дорослими для дітей. Жанри колискових і забавлянь мають виховне та комунікативне значення. Велика роль тут належить інтонації – як мовної, так і музичної. Діти дошкільного віку володіють мовою емоцій і для них важливий настрій дорослих. Вони на нього швидко реагують, тому саме спілкування у цьому віці є дуже важливим. Малюки можуть за допомогою дорослих співати або ритмічно промовляти: ігрові пісні, дражнилки, лічилки, небилиці, заклички, жартівливі пісні, скоромовки, загадки, казки. Частина з них складена дорослими, але велика кількість – це творчість самих дітей.

Дитячий фольклор не тільки розумово й емоційно збагачує дітей, він задовольняє їх потреби у спілкуванні, надає їм певного життєвого досвіду. Вони, пізнаючи світ, запозичують пісні дорослих, наслідують їх вчинки, обряди, процеси праці. Таким чином, дитина оволодіває навичками необхідними у житті.

Важливим в організації занять, де відбувається закладення основ національної свідомості дітей, повинно стати розуміння оволодіння народною культурою не як сумою вивчених творів, а як створення середовища українських народних пісень: вивчення побуту, укладу життя, народного календаря, народних звичаїв та обрядів.

Для створення у дітей дійсних уявлень про звукову сферу української народної музики дуже важливі зустрічі з носіями традиційної культури, проведення свят і розваг у дошкільних закладах. Все це може відбуватися в



садочку або за його межами, тому що багато українських свят ми святкуємо вдома.

Особливу увагу під час добору музичного матеріалу в напрямку закладення основ національної свідомості наймолодшого покоління варто приділяти народним пісням як найважливішому складнику духовної культури українського народу. В дітей формується любов до Батьківщини, розуміння нашої унікальності як нації, відбувається збереження традицій, звичаїв і обрядів українців.

Сама суть музичного фольклору обумовлює участь дітей в різних *видах корекційно-розвивальної роботи: рухова релаксація та злиття з ритмом музики, вокалотерапія, гра на музичних інструментах та ритмічна декламація, музикомалювання, казкотерапія* тощо. Позитивним моментом під час проведення занять є прослуховування аудіо та відео записів фольклорних гуртів, демонстрація експонатів народно-прикладної творчості, народного костюма тощо (на вибір музичного керівника).

Важливими *засобами активізації діяльності дітей* є підтримка зацікавленості та успіху в процесі заняття, своєчасна допомога, доброзичливе ставлення, підкреслена похвала та відповідні *види корекційно-розвивальної роботи* (четверта колонка програми), в яких використовуються різні форми роботи:

- показ або демонстрація, яка безпосередньо знайомить дітей з тими чи іншими музичними інструментами, їх звучанням;
- музично-дидактичні ігри, під час яких діти залучаються до творчої діяльності;
- гра на дитячих шумових та музичних інструментах;
- драматизація народних пісень, яка сприяє корекції їх емоційно-вольової та рухової сфери;
- підготовка та проведення свят і розваг;
- народознавчі та фольклорно-етнографічні заходи;
- концерти;

- комплексні музично-естетичні заняття.

Завдання стосовно організації заняття з музикотерапії мають певні особливості. Це не лише подарувати дітям 25-30 хвилин відпочинку, радості, щастя від спілкування з прекрасним, де діти отримують задоволення, а й сформувати певні знання про музичний світ та навчити практичних умінь в творчій діяльності. Для виконання завдань з організації занять важливим є створення сприятливих умов для їх проведення: комфорт, душевність, гармонійність стосунків, невимушеність атмосфери.

Світ музичного мистецтва – це загадка і для дорослих і для дітей. Одні люди мають більше здібностей, інші менше, але люблять музику майже всі. Тому навчити дітей слухати музику можливо лише зацікавивши, дуже обережно, не перенавантажуючи їх, відчуваючи рух душі кожної дитини. В корекційно-розвивальній програмі вибрані і записані музичні твори, які бажано використовувати для слухання, але здебільшого відповідальність покладається на музичного керівника, який має можливість обирати твори зі списку за власним бажанням. Для розвитку музичного сприймання дітей це не настільки важливо. Найголовніше – це яскравість твору чи пісні для уподобання дітьми, щоб образи, які створюються в їхній уяві були виразними і запам'ятовувалися надовго, а може й назавжди.

Найважливіші моменти організації занять – це певні стадії або кроки для ясної, поступової подачі матеріалу:

- 1) введення: знайомство-привітання з кожною дитиною (підбір його оригінальної мелодії відповідно до імені кожної дитини);
- 2) налаштування на позитив;
- 3) ознайомлення з темою та змістом заняття;
- 4) пояснення щодо виду корекційно-розвивальної роботи;
- 5) формування музично-слухових уявлень у певному виді роботи (знайомство з музикою, обговорення);
- 6) цілісне сприймання твору (узагальнення);

7) завершення музичного заняття: налаштовуємо дитину на внутрішню та зовнішню гармонію (праву руку кладемо на серце і слухаємо його ритм).

Ознайомлення з музичними творами може відбуватися у формі занять-концертів, коли матеріал підбирається знайомий та уподобаний дітьми. Дуже корисно запрошувати на зустріч з дітьми виконавців або музичні колективи з інших самодіяльних або професійних організацій. Сильний емоційний підйом настрою дітей забезпечує відвідування концертів класичної або народної музики, що сприяє підвищенню їх пізнавальної активності та формування у них почуття прекрасного від близького спілкування з мистецтвом. Маючи певний досвід, вони вже з цікавістю слухають та висловлюють власну думку або уподобання. Вони наближаються до музичного мистецтва і воно допомагає їм уподобати різні жанри музики та вибрати близьке для своєї душі.

Позитивно впливати на дихання, серцеву діяльність, травлення та коригувати мовленнєву діяльність, розвивати емоційну сферу дітей, знімати або зменшувати контроль дитини за своїм мовленням і залучати дитину в процес співу наслідуючи інших є метою вокалотерапії. Правила охорони голосу та співу (співати спокійно, не напружувати голос, положення корпусу і голови, звуки не викрикувати,), знайомство з жестами (увага, вступ, закінчення), знайомство зі звуками символами, що визначають вступ (акцент на сильну долю) є змістом занять у даному виді корекційно-розвивальної роботи. Основним завданням в процесі вокалотерапії є навичка правильного дихання, постановка артикуляції голосних звуків (в послідовності у, о, а, і, є, е), виконання вправ на відчуття ритму, виконання вправ на відчуття сильної долі у такті, наслідування співу вчителя та інших, розвиток уміння співати, розучування привітань, регулювання голосом сили звуку, спів з керівником у супроводі музичного інструменту (фортепіано, баян, акордеон) тощо.

Виникає ряд труднощів у роботі над співацькими навичками цих дітей. Оскільки, рухові обмеження дитини із ДЦП позначаються на роботі дихального апарату, на голосоутворенні, артикуляції, міміці та жестах. У деяких спостерігається тиха вокалізація, збіднена міміка, майже відсутність жестів, а інші постійно в русі, змінюють гримаси обличчя, багато рухають руками, часто видають звуки. Тому треба бути уважним до кожного і спостерігати за його поведінкою, щоб вчасно перервати завдання й перейти до іншого або зовсім зупинитися.

З самого початку – це хлопання в долоні ритмічних малюнків, потім під музику тощо. Музичний керівник може використовувати ритмодекламацію тексту пісні з акцентами на сильну долю. Важливо використовувати будь-які склади, які подобаються і краще запам'ятовуються дітьми. Дуже успішним в роботі щодо підготовки дітей до співу є промовляння ритмоскладів. Їх в Україні дуже багато: віршики, загадки, скоромовки, прислів'я, промовляння тощо.

Робота щодо розвитку слуху і ритму у дітей – є одною із найважливіших на заняттях з музикотерапії. І саме вона має бути побудована на основі формування в них емоційного ставлення та інтересу до музичного світу, в якому є місце для всіх і всього: сонечка в небі, дощику, райдузі, зимі, весні, літу, осені, тваринам, людям, героям казок. Все має бути вирішено в простих та зрозумілих дітям формах творчої діяльності. Для створення будь-якого музичного образу у власній діяльності, керівник повинен зосередити свої зусилля на активізації слухових уявлень, формуванні в дітей творчого задуму. Після пояснення та показу прийомів роботи за допомогою дорослого діти ритмічно відтворюють мелодію пісні, акцентують сильну долю в такті, наслідують спів дорослого, інтонують окремі слова, мотиви, музичні фрази, співають музичні привітання з іншими, підспівують окремі слова, музичні фрази.

Організація роботи над дикцією є пріоритетним напрямком в навчанні співу. Навчити дітей зв'язному та чіткому виконанню голосних та

приголосних треба разом співпрацюючи із логопедом. Зміст мовленнєвого матеріалу передбачає його актуальність для дітей, можливість реалізуватися у спілкуванні та врахування індивідуальних можливостей кожної дитини. Тобто в ході організації кожного заняття керівник постійно працює над корекцією слухового сприймання та розвитком мовлення, щоб кожна дитина могла як більш повно реалізувати свої потенційні мовленнєві можливості та навчитися чітко промовляти звуки, слідкувати за своєю співочною дикцією, за послідовним звукоутворенням, співати округлим звуком.

Організація занять (*музично-рухові ігри та вправи, музикомалювання, рухова драматизація під музику, казкотерапія*), на якому поєднуються музика, література, драматизація, малювання, посильний рух, необхідна і сприяє розвитку мислення, мовлення та накопиченню музично-естетичного досвіду.

Змістом навчально-розвивальної програми передбачено систематичне повторення засвоєного музичного матеріалу з метою його закріплення та належного усвідомлення дітьми дошкільного віку.

На заняттях з музикотерапії особливого значення надають *формам роботи*, які викликають у дітей свідоме, предметне та художнє переживання. *Індивідуальна форма* роботи є необхідною для виправлення недоліків рухової сфери, орієнтування у просторі, засвоєння мовленнєвого матеріалу тощо і найбільш доречно під час *вокалотерапії, гри на музичних інструментах та ритмічній декламації, дихальних та гімнастичних вправах під музику*.

Велике значення для формування комунікативних здібностей особистості має *колективна форма* роботи, яку актуально використовувати під час *рухової релаксації та злитті з ритмом музики, музично-рухових ігор та вправ, вокалотерапії, гри на музичних інструментах та ритмічній декламації, музикомалювання, гри з іграшками*. Виконання пісень гуртом сприяє розвитку комунікативності, формуванню спільної діяльності в процесі виконання завдань і забезпечує позитивний вплив на розвиток особистості дитини.

Отже, під впливом системних цілеспрямованих занять з музикотерапії у дітей, як правило, формується естетичний смак до музики, вміння слухати й розуміти її, формується уявлення про музичні твори, їх характер, побудову, виражальні засоби, підвищується рівень емоційної чуйності, розвивається музичний слух. Згодом у них з'являються улюблені вокальні та інструментальні твори, навички хорового співу.

Слід зауважити, що загальний успіх занять в дошкільному навчальному закладі залежить від дотримання низки вимог, а саме: умілий добір музичного матеріалу для слухання й виконання, високохудожнє виконання музичних творів, уміле вербальне спілкування з дітьми в ході занять, широке застосування зорової наочності, правильній організації рухів під час слухання музичних творів.

Загалом **атмосфера занять з музикотерапії** має бути захопливою, динамічною, цікавою, сприяти новим відкриттям як в емоційному, так і в пізнавальному планах. Відвідування занять з музикотерапії має викликати в дітей постійний пізнавальний інтерес, радість від спілкування з мистецтвом і активне свідоме бажання оволодіння елементарними знаннями й вміннями. Так звана «психологічна установка» на сприймання мистецтва повинна починатися задовго до початку заняття, адже «урок мистецтва, що не дає насолоди мистецтвом, не веде до неї, втрачає для дитини всякий сенс, породжує ледарство думки».

Загалом уся педагогічна діяльність має ґрунтуватися на гуманістичних началах, усвідомленні її творчого характеру й ролі у розвитку особистості дитини зі складними психофізичними порушеннями.

Узагальнюючи вищезгадані організаційно-педагогічні умови успішності проведення занять з музикотерапії у дошкільному закладі треба назвати важливі моменти:

- особистість висококультурного та духовного педагога;

- відповідність, поетапність, поступовість та доступність навчального матеріалу для дітей дошкільного віку зі складними психофізичними порушеннями;
- адекватність організації занять специфіці дітей;
- матеріально-технічна база, що забезпечує високоякісними та в достатній кількості музичними інструментами, сучасною технікою, обладнаними кабінетами тощо;
- зв'язок творів музичного мистецтва зі зразками довкілля, створення умов для збагачення емоційного досвіду дітей та активізації їх чуттєвої сфери;
- створення особливої атмосфери та активізація їх діяльності.

В процесі організації занять важливо не стільки досягти певного результату, скільки створити такі умови, які сприяють загальному розвитку дитини та корекції її психофізичних порушень, за яких вона повірить у свої можливості та відчує успіх, задоволення, емоційну піднесеність в процесі будь-якого заняття з музикотерапії. Отже, можна зауважити, що *організація занять з музикотерапії вимагає від музичного керівника особливої творчої уяви, фантазії, наполегливості, терпіння в сумісній роботі з дітьми, для яких музичне мистецтво – це шанс на успіх.*

## КОРИСНІ РЕСУРСИ

### ЗРАЗКИ ЗАНЯТЬ

#### ЗАНЯТТЯ № 1.

**Тема заняття:** «Музичний звук».

**Програмовий зміст:** ознайомити з поняттям музичний звук та повторити з ними тему про звук, навчити відповідати на запитання; розвивати сприймання музики та творчу активність; виховувати культуру поведінки на занятті.

**Мета:**

1. Активізувати музично-рухову та мовленнєву діяльність дітей.
2. Регулювати психофізичну діяльність дітей.
3. Долучити до елементів процесу музичної імпровізації.

**Спрямованість корекційно-розвивальної роботи:** Гра на музичних інструментах та ритмічна декламація.

**Практичний матеріал:** аудіо диск, напрямок 09 - підвищення активності.

**Методичне забезпечення:** дитячі шумові та музичні інструменти.

**Технічні засоби:** магнітофон, модульні технології, проектор.

#### Хід заняття:

<b>Введення</b>	Відбувається привітальна частина заняття.
<b>Формування психофізичної установки на позитивне сприймання музичного матеріалу</b>	Музичний керівник спрямовує інтерес дітей на сприймання музики: – Діти, чи слухаєте ви музику вдома? – Яка музика вам подобається? Звучать різні уривки музичних творів у виконання керівника (або у запису) (І.СТРАВИНСЬКИЙ, Балет «Петрушка», Танець та О.БОРОДІН Опера «Князь Ігор», «Половецька пляска з хором» (Хор половецьких дівчат)). – Вам більше подобається повільна чи швидка музика? – А чи є у вас бажання взяти будь-який музичний інструмент в руки і щось підіграти?



<p><b>Тема заняття</b></p>	<p>Відбувається повтор матеріалу та ознайомлення з новою темою заняття:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>– Що таке звук?</li> <li>– Які звуки бувають в природі?</li> <li>– Як ми їх відчуваємо?</li> <li>– А як ви думаєте який це музичний звук?</li> <li>– Чи знаєте ви які-небудь музичні інструменти?</li> </ul> <p>Включаємо для прослуховування різнопланову музику (П.ЧАЙКОВСЬКИЙ, Дитячий альбом, «Марш дерев'яних солдатиків» і Д.РОССІНІ, Тарантела).</p> <p>Слухаємо разом з дітьми уважно музичний матеріал і звертаємо їх увагу на звучання музичних інструментів (назвати які саме).</p> <p>Ставимо запитання:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>– Чи сподобалась вам ця музика?</li> <li>– Чи знаєте ви як виглядає фотрепіано?</li> <li>– Чи чули як воно звучить?</li> <li>– Назвіть, під яку музику із прослуханих, хотілося б відбивати ритм або підігрувати?</li> </ul>
<p><b>Методика ознайомлення з дитячими шумовими і музичними інструментами та принципом(прийомом) гри на них</b></p>	<p>Звертаємо увагу дітей на музичні інструменти, які розташовані перед ними: дзвіночок, бубон, трикутник:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>– Давайте доберемо інструмент, який кому довподобив.</li> <li>– Давайте послухаємо, як кожен із них звучить?</li> </ul> <p>Демонструємо кожному як тримати той чи інший інструмент, як вилучати музичні звуки тощо.</p>
<p><b>Формування музично-слухових уявлень</b></p>	<p>Звертаємо увагу дітей на те, що зараз буде звучати музичний твір (Г.СВІРІДОВ, «Військовий марш»).</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>– Чи сподобалась вам ця музика?</li> </ul>
<p><b>Цілісне сприймання твору</b></p>	<p>Всі діти займають зручні позиції. Звучить музика, а діти по можливості відтворюють її ритмічний малюнок на вищезазначених інструментах.</p> <p>Запитання:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>– Чи сподобалась вам слухати і грати музику?</li> <li>– Чи хочеться вам й надалі цим займатися?</li> </ul> <p>Слухаємо інші музичні твори:</p>

	П.ЧАЙКОВСЬКИЙ Дитячий альбом, «Марш дерев'яних солдатиків», І.ШТРАУС «Марш Радецького». Звертаємо увагу дітей на звучання ще невідомих музичних інструментів.
<b>Завершення музичного заняття</b>	Звучить заспокійлива музика. Дітям пропонується розслабитися, закрити очі і пригадати щось приємне.

## **ЗАНЯТТЯ № 2.**

**Тема заняття:** «Нота».

**Програмовий зміст:** навчити дітей вітатися поспівкою та уважно слухати текст вірша, відповідати на запитання, слухати музику, малювати під музику; розвивати вміння розслабитися під музику; виховувати культуру слухання музики.

**Мета:**

1. Створити умови для задоволення від реалізації власних можливостей дітей.
2. Зняти напруження.
3. Пробудити фантазію дітей в процесі музично-творчої діяльності.

**Спрямованість корекційно-розвивальної роботи:**

Музикомалювання.

**Практичний матеріал:** аудіо диск, напрямок 07 - активізація творчих здібностей.

**Методичне забезпечення:** картки або фото із зображенням нот, квітів (пролісків), трафаретів цих об'єктів малювання.

**Технічні засоби:** магнітофон, модульні технології, проектор.

**Хід заняття:**

<b>Введення</b>	Музичний керівник вітає дітей. Потім представляє себе і пропонує дітям представити себе поспівкою-привітанням і підіграє мелодію або підспівує її (оригінальна мелодія відповідно до імені кожної дитини). – Доброго дня! Мене звати Наталя. А тебе?
-----------------	---

	– Максим.
<b>Формування психофізичної установки на позитивне сприймання музичного матеріалу</b>	<p>Читаємо дітям вірш:  «Все, що є на світі, по-своєму гарне:  Лілея чи кактус, верблюд або сарна.  Гори, пустелі, моря, небеса –  Всюди всміхається людям краса».</p> <p>Звучить музика із практичного матеріалу.  – Чи подобається вам така музика?  – Назвіть, які квіти ви знаєте?  – А ще є квіти, які з'являються рано навесні. Ми їх називаємо весняними. Пригадайте їх? Проліски.  Показуємо картку або фото із зображенням пролісків.</p>
<b>Тема заняття</b>	<p>– Квіти подобалися і подобаються багатьом людям. Одні люди отримують задоволення від того, що їх вирощують, інші словом описують їх красу, художники малюють красками їх на своїх полотнах, а композитори присвячують їм свої музичні твори. Послухайте, як П.Чайковський передав за допомогою звуків (засобів музичної виразності) красу проліска у своєму творі (звучить твір).  – Чи подобається вам цей твір?  Пояснюємо дітям, що вся музика, яка звучить може записуватись на папері – нотами. Всі квіти також можна зобразити на папері. І нота і пролісок на малюнку дуже схожі (демонстрація на аркуші паперу).</p>
<b>Методика ознайомлення з музикомалюванням</b>	Діти приймають зручні пози, отримують малювальні дошки, на яких закріплені аркуші паперу, товсті фломастери або олівці.
<b>Формування музично-слухових уявлень</b>	Звучить музика і діти пробують зобразити ноти і проліски.
<b>Цілісне сприймання твору</b>	<p>Пояснюємо, що все створене в природі дійсно дуже гарне, гармонійне, пропорційне по-своєму, має неповторну красу. Але не тільки те, що створене в природі прекрасне. Люди теж можуть створювати зразки прекрасного. Це поети, художники, письменники, композитори. Він звертає увагу на те, що все починається у дитинстві. І тому, коли дитина бере в руки пензель чи</p>

	музичну іграшку, малює чи майструє, співає чи грає, взагалі займаєтесь будь-небудь видом творчої діяльності, вона має вкладати свою душу в цей процес, робити з ентузіазмом доручену їм справу. І результат вашої праці буде вам на радість.
<b>Завершення музичного заняття</b>	<p>Узагальнемо зміст проведеного заняття:          – Отже, діти, ви зрозуміли, що квіти гарні, тому що мають неповторний колір, особливу форму та специфічний запах. І ноти неповторні за своєю тривалістю: одна може звучати довше, а інша бути короткою (дітям пропонується розглянути картки, де намальоване ціле яблуко – ціла нота, дві половинки яблука – дві половинні ноти тощо.</p> <p>Налаштовуємо дитину на внутрішню та зовнішню гармонію (праву руку кладемо на серце і слухаємо його ритм). Звучить заспокійлива музика. Дітям пропонується розслабитися, закрити очі і пригадати щось приємне.</p>

### **ЗАНЯТТЯ № 3.**

**Тема заняття:** «Ритм».

**Програмовий зміст:** навчити дітей ототожнювати себе частинкою природи; розвивати вміння уважно слухати ритм у будь-якій музиці, виділяти та показувати його жестами, рухами; виховувати вміння налаштовувати себе на позитив та спокій.

**Мета:**

1. Встановити контакт між музичним керівником і дітьми.
2. Сформувати і розвивати сприймання музичного ритму.
3. Навчити передавати його за допомогою будь-яких фізичних рухів.

**Спрямованість корекційно-розвивальної роботи:** Рухова релаксація та злиття з ритмом музики.

**Практичний матеріал:** аудіо диск, напрямок 04 - стимуляція позитивного настрою.

**Методичне забезпечення:** шумові дитячі інструменти.

**Технічні засоби:** магнітофон, модульні технології, проектор.

**Хід заняття:**

<b>Введення</b>	Відбувається привітальна частина заняття.
<b>Формування психофізичної установки на позитивне сприймання музичного матеріалу</b>	Кладемо руку на тім'ячко голови і промовляємо: <i>«Я частинка цього світу. Я краплинка і я океан. Матінко Природа дай мені відчути єдність з Тобою»</i> . Звучить музика із практичного матеріалу (за вибором).
<b>Тема заняття</b>	Відбувається ознайомлення з темою заняття: – Що таке ритм? – Як ми його відчуваємо? Слухаємо різнопланову музику разом з дітьми і спостерігаємо як вони на неї реагують. Ставимо запитання: – Назвіть, яка музика звучала повільно? – Який у неї характер? – Назвіть, під яку музику (якого характеру) вам подобається рухатися?
<b>Методика ознайомлення слухання музики</b>	Звертаємо увагу дітей на те, що зараз прозвучить музика, під яку необхідно ритмічно рухитися (за вашим бажанням і по можливості кожної дитини): – Діти, якщо звучить повільна музика, то піднімаємо руки вгору і відтворюємо довільні плавні рухи у будь-якому напрямку. – Якщо звучить ритмічна музика, хлопаємо в долоні або відбиваємо її ритм на шумових дитячих інструментах.
<b>Формування музично-слухових уявлень</b>	Слухаємо музику мрійливого характеру: – Зараз ви будете слухати музику Сергія Прокоф'єва, яка називається «Ранок». Ранок – це початок дня, коли все просинається: природа і людина. (Діти рухаються під музику плавно і повільно). – А тепер послухаємо музику зовсім іншого характеру. Звучить увертюра з балета «Лускунчик» П.ЧАЙКОВСЬКОГО.
<b>Цілісне сприймання твору</b>	Діти займають зручні пози і спокійно слухаємо музику С.Прокоф'єва «Ранок». Запитання: – Чи сподобалась вам ця музика? Який у неї

	<p>характер?</p> <p>– Чи нагадала справді про ранок?</p> <p>– Що ви уявляєте, коли слухаєте цю музику?</p> <p>– Чи хочеться вам робити якісь рухи під цю музику? Зробіть ті, що вам хочеться.</p>
<b>Завершення музичного заняття</b>	<p>Налаштовуємо дитину на внутрішню та зовнішню гармонію (праву руку кладемо на серце і слухаємо його ритм). Звучить заспокійлива музика. Дітям пропонується розслабитися, закрити очі і пригадати щось приємне.</p>

## ПРАКТИЧНИЙ МАТЕРІАЛ

(2 аудіо диска)

### 01 Напрямок: релаксація (розслаблення)

1. В.МОЦАРТ, Соната для фортепіано, II частина, фа мажор (Adagio).
2. В.МОЦАРТ, Дивертисмент, ре мажор (Andante).
3. Й.БАХ, Брандербургський концерт № 1, фа мажор (Adagio).
4. Б.ГАЛУПП, Соната № 5, I частина, до мажор.
5. Ж.МАСНЕ, «Роздум».
6. І.ШТРАУС, «Повільний вальс».
7. Ф.ШУБЕРТ, «Вечірня серенада».
8. А.ВІВАЛЬДІ, Концерт для флейти з оркестром № 4.
9. Ж.МАСНЕ, «Елегія».
10. А.ЛЯДОВ, «Чарівне озеро».
11. Д.КАБАЛЕВСЬКИЙ, Концерт для скрипки з оркестром, II частина.
12. Е.ГРІГ, «Колискова».
13. П.ЧАЙКОВСЬКИЙ, «Пісня без слів».
14. А.ШНІТКЕ, «Г'еса».
15. О.СКРЯБІН, «Лист з альбому», «Г'еса».
16. П.ЧАЙКОВСЬКИЙ, «Пори року», «Баркарола».

### 02 Напрямок: заспокійлива

1. В.МОЦАРТ, «Ближче до мрії».

2. Й.БАХ, Брандербурзький концерт N 2 (Andante).
3. Л.БЕТХОВЕН, «Елізі».
4. Л.БЕТХОВЕН, Прелюдія № 5.
5. Т.АЛЬБІНОНІ, Адажіо.
6. П.МАСКАНІ, Опера «Сільська честь», Intermezzo.
7. М.БРУХ, Скрипичний концерт N 1 (Adagio).
8. Ф.ШОПЕН, Ноктюрн оп. 9 № 1, сі-бемоль мінор.
9. А.ВІВАЛЬДІ, Скрипичний концерт, II частина, до мінор (Andante).
10. А.ВІВАЛЬДІ, Концерт для флейти з оркестром, II ч. (Gardellino).
11. Ф.ШУБЕРТ, Серенада «Лебедина пісня».
12. С.РАХМАНІНОВ, Рапсодія на тему Паганіні.
13. П.ЧАЙКОВСЬКИЙ, «Пори року», «Зоряна ніч».
14. П.ЧАЙКОВСЬКИЙ, «Пори року», «Осіньна пісня».
15. М.ЛИСЕНКО, Елегія № 3, оп. 41.
16. М.ЛИСЕНКО, «Елегія».

**03 Напрямок:** глибока релаксація (перед сном)

1. Й.БАХ, Оркестрова сюїта № 3, Арія.
2. Й.БАХ, Прелюдія і фуга № 8, мі-бемоль мінор.
3. Й.БАХ, Концерт ре мінор, II частина (Adagio).
4. К.ДЕБЮСІ, «Місячне світло».
5. Л.БЕТХОВЕН, Соната № 14, I частина (Adagio).
6. С.БАРБЕР, Адажіо для струнних.
7. Й.БРАМС, Колискова.
8. К.ГЛЮК, Опера «Орфей і Еввідіка», Мелодія.
9. Ф.ШОПЕН, Колискова, ре-бемоль мажор.
10. Ф.ШОПЕН, «Колискова для ангела».
11. Ф.ЛІСТ, Колискова.
12. П.ЧАЙКОВСЬКИЙ, Колискова № 2, оп.72.
13. А.ЛЯДОВ, Колискова.
14. С.РАХМАНІНОВ, Колискова.

15. Є.СТАНКОВИЧ, Колискова.
16. М.ЛИСЕНКО, Колискова.
17. Українська народна пісня «Ой, ходить сон коло вікон!».

**04 Напрямок:** стимуляція позитивного настрою

1. В.МОЦАРТ, Опера «Чарівна флейта», увертюра.
2. В.МОЦАРТ, Опера «Весілля Фігаро», увертюра.
3. В.МОЦАРТ, Маленька нічна серенада (Allegro).
4. Й.БАХ, Концерт для двох скрипок з оркестром, мі мінор (Vivace).
5. Й.БАХ, Оркестрова сюїта N 2, мі мінор.
6. С.ПРОКОФ'ЄВ, Балет «Ромео і Джульєтта», «Ранок».
7. Л.БЕТХОВЕН, Симфонія № 6, I частина.
8. Е.ГРІГ, Сюїта «Пер Гюнт», «Ранок».
9. Д.РОССИНІ, Опера «Севільський цирульник», увертюра.
10. А.ДВОРЖАК, Концертна увертюра «Карнавал».
11. А.РУБІНШТЕЙН, Мелодія.
12. Й.ШТРАУС, Віденський вальс.
13. Ж.БІЗЕ-Р.ЩЕДРІН, Сюїта «Кармен», Увертюра.
14. П.ЧАЙКОВСЬКИЙ, Дитячий альбом, «Вальс».
15. П.ЧАЙКОВСЬКИЙ, Балет «Лускунчик», увертюра.
16. М.ГЛІНКА, Опера «Руслан і Людмила», увертюра.
17. Я.СІБЕЛІУС, Симфонічна поема «Фінляндія», уривок.

**05 Напрямок:** стимуляція емоційної сфери

1. В.МОЦАРТ, Фантазія до мінор.
2. Р.ШУМАН, Сцени з дитинства, оп. 15.
3. Ф.МЕНДЕЛЬСОН, Пісня без слів № 6, «Весняна пісня».
4. Ф.ШОПЕН, Вальс № 6, до мажор.
5. Ф.ШОПЕН, Концерт № 2, фа мінор, III частина.
6. Н.ПАГАНІНІ, Каприз № 24.
7. І.БРАМС, Угорський танець № 1.
8. І.БРАМС, Угорський танець № 5.



9. Ф.ШУБЕРТ, Вальс.
10. Е.ГРІГ, Сюїта «Пер Гюнт», «Танець Анітри».
11. Р.ВАГНЕР, Полонез.
12. Д.ВЕРДІ, Вальс.
13. Ф.ЛІСТ, Угорська фантазія для фортепіано та оркестру.
14. І.ШТРАУС, Вальс «Там, де цвітуть лимони».
15. Ш.СЕН-САНС, Зоологічна фантазія «Карнавал тварин», «Акваріум».
16. Ж.БІЗЕ-Р.ЩЕДРІН, Сюїта «Кармен», «Танець Богині».
17. М.ЛИСЕНКО, «Українська рапсодія».
18. М.РИМСЬКИЙ-КОРСАКОВ, Сюїта «Шехеразада» (Andantino).
19. Г.СВІРІДОВ, Музична ілюстрація «Метелиця», вальс.
20. П.ЧАЙКОВСЬКИЙ, Балет «Лебедине озеро», сцена.
21. С.РАХМАНІНОВ, Фортепіанний концерт № 2, до мінор (Adagio sostenuto).
22. М.СКОРИК, Мелодія.

**06 Напрямок:** стимуляція емоційно-образних уявлень

1. К.ДЕБЮСІ, П'єса «Золоті рибки».
2. К.ДЕБЮСІ, Прелюдія № 8 «Дівчина з волоссям кольору льону».
3. Ж.РАМО, «Перегомін птахів».
4. Ф.ШУБЕРТ, «Бджілка».
5. Ф.ШОПЕН, Прелюдія № 1, «Крапля дощу».
6. Ш.СЕН-САНС, Зоологічна фантазія «Карнавал тварин», «Лебідь».
7. А.ВІВАЛЬДІ, Пори року, I частина «Весна».
8. Е.ГРІГ, Сюїта «Пер Гюнт», «В печері гірського короля».
9. Е.ГРІГ, Сюїта «Пер Гюнт», «Пісня Сольвейг».
10. М.МУСОРГСКИЙ, Малюнки з виставки, «Балет пташенят».
11. М.МУСОРГСКИЙ, Малюнки з виставки, «Богатирські ворота».
12. М.МУСОРГСКИЙ, Малюнки з виставки, «Старий замок».
13. М.МУСОРГСКИЙ, Малюнки з виставки, «Баба-Яга».
14. П.ЧАЙКОВСЬКИЙ, Балет «Лускунчик», «Chinese Dance».

15. П.ЧАЙКОВСЬКИЙ, Дитячий альбом, «Гра в конячки».
16. П.ЧАЙКОВСЬКИЙ, Дитячий альбом, «Баба-Яга».
17. П.ЧАЙКОВСЬКИЙ, Дитячий альбом, «Пісня жайворона».
18. П.ЧАЙКОВСЬКИЙ, Балет «Спляча красуня», вальс.
19. П.ЧАЙКОВСЬКИЙ, Балет «Лебедине озеро», «Танець маленьких лебедів».
20. Г.СВІРІДОВ, Музична ілюстрація «Метелиця», «Весна та Осінь».
21. М.РИМСЬКИЙ-КОРСАКОВ, Опера «Казка про царя Салтана», «Політ джмеля».
22. М.РИМСЬКИЙ-КОРСАКОВ, Сюїта «Шехеразада» (Lento adagio).
23. А.ЛЯДОВ, Картинка до російської народної казки «Баба-Яга».
24. В.КОСЕНКО, «Дощик».

#### **07 Напрямок: активізація творчих здібностей**

1. В.МОЦАРТ, Балет «Маленькі дрібнички», № 10, Gavotte.
2. В.МОЦАРТ, Соната № 5, соль мажор (Allegro).
3. К.ДЕБЮСІ, Прелюдія № 2 «Паруса».
4. К.ДЕБЮСІ, «Мрії».
5. К.ДЕБЮСІ, «Музика янголів».
6. К.ДЕБЮСІ, Прелюдія «Відпочинок фавна».
7. К.ДЕБЮСІ, Ноктюрн «Хмари».
8. С.ПРОКОФ'ЄВ, «Казки старої бабусі» (Andantino).
9. С.ПРОКОФ'ЄВ, Балет «Попелюшка», Варіації Феї Весни.
10. Ф.ШОПЕН, Скерцо № 1.
11. М.РАВЕЛЬ, Сюїта «Матінка-гусиня», «Чарівний сад».
12. М.РАВЕЛЬ, «Гра води».
13. М.РАВЕЛЬ, «Болеро».
14. А.ВІВАЛЬДІ, Концерт для мандолін № 2, III частина.
15. П.ЧАЙКОВСЬКИЙ, Дитячий альбом, «Солодка мрія».
16. П.ЧАЙКОВСЬКИЙ, Пори року, «Пролісок».
17. П.ЧАЙКОВСЬКИЙ, Балет «Лебедине озеро», вальс.

18. А.ШОНБЕРГ, П'єса «Світла ніч».
19. М.ЛИСЕНКО, Вальс.
20. А.ЛЯДОВ, Бірюлька № 1.
21. А.ЛЯДОВ, Прелюдія, сі мінор.
22. М.СКОРИК, П'єса «Гуцульський танець».

**08 Напрямок:** стимуляція інтелектуальної сфери

1. В.МОЦАРТ, Концерт для кларнета, ля мажор (Adagio).
2. В.МОЦАРТ, «Маленька нічна серенада», рондо.
3. Й.БАХ, Прелюдія і фуга № 1, до мажор.
4. Й.БАХ, Концерт для двох скрипок з оркестром, ре мінор (Largo).
5. Й.БАХ, Концерт для органу, ре мінор.
6. Й.БАХ, Брандербурзький концерт № 2 (Allegro Assai).
7. Й.ГАЙДН, Симфонія № 101 «Годинник».
8. Л.БЕТХОВЕН, Соната для фортепіано № 17.
9. Л.БЕТХОВЕН, Фортепіанний концерт № 5 (Allegro).
10. І.ПАХЕЛЬБЕЛЬ, Канон, ре мажор.
11. Ф.МАНФРЕДІНІ, Симфонія № 10, I частина (Adagio e spiccato).
12. Т.АЛЬБІНОНІ, Концерт № 7 (Allegro).
13. А.КОРЕЛЛІ, Концерт № 1, ре мажор, IV частина.
14. А.КОРЕЛЛІ, Концерт № 8, IV частина, соль мінор.
15. Л.БОККЕРІНІ, Менует, мі мажор.
16. Г.ГЕНДЕЛЬ, Опера «Ксеркс» (Largo).
17. А.ВІВАЛЬДІ, Концерт для флейти з оркестром, фа мажор, I частина.
18. Д.БОРТНЯНСЬКИЙ, Клавірна соната, I частина, до мажор.
19. Д.БОРТНЯНСЬКИЙ, Квінтет, до мажор (Larghetto).
20. М.БЕРЕЗОВСЬКИЙ, Соната.

**09 Напрямок:** підвищення активності (підняття життєвого тону)

1. В.МОЦАРТ, Соната № 16, до мажор (Allegro).

2. В.МОЦАРТ, Симфонія № 40, I частина.
3. Й.ГАЙДН, Симфонія № 100, фінал.
4. Л.БЕТХОВЕН, Симфонія № 1, IV частина.
5. Ф.МЕНДЕЛЬСОН, Балет «Сон у літню ніч», «Весільний марш».
6. К.ГЛЮК, Опера «Орфей і Еврідика», «Танець фурій».
7. Д.РОССІНІ, Тарантела.
8. Д.РОССІНІ, Опера «Вільгельм Телль», увертюра.
9. І.ШТРАУС, Скерцо «Вічний рух».
10. І.ШТРАУС, «Персидський марш».
11. І.ШТРАУС, «Марш Радецького».
12. Д.ВЕРДІ, Опера «Аїда», «Тріумфальний марш».
13. Ж.БІЗЕ, Опера «Кармен», «Куплети Тореодора».
14. П.ЧАЙКОВСЬКИЙ, Дитячий альбом, «Марш дерев'яних солдатиків».
15. П.ЧАЙКОВСЬКИЙ, Балет «Спляча красуня», Вальс.
16. П.ЧАЙКОВСЬКИЙ, Балет «Лебедине озеро», Вальс.
17. О.БОРОДІН, Опера «Князь Ігор», «Хор половецьких дівчат».
18. Д.ГЕРШВІН, «Рапсодія в стилі блюз».
19. Г.БЕРЛІОЗ, Опера «Засудження Фауста», «Марш Ракоці».
20. Г.СВІРІДОВ, «Військовий марш».
21. І.СТРАВІНСЬКИЙ, Балет «Петрушка», Танець.
22. І.СТРАВІНСЬКИЙ, Балет «Пульчинелла».

**10 Напрямок:** стимуляція мовленнєвої активності

1. В.МОЦАРТ, Рондо «Турецький марш».
2. В.МОЦАРТ, Концертна симфонія № 3, уривок.
3. В.МОЦАРТ, Симфонія № 3, уривок.
4. В.МОЦАРТ, Симфонія № 36, IV частина (Presto).
5. Й.БАХ, Прелюдія і фуга № 2, до мінор.
6. Й.БАХ, Прелюдія і фуга № 6, ре мінор.
7. Л.ДАКЕН, «Зозуля».

8. Д.РОССІНІ, «Гроза».
9. Д.РОССІНІ, Опера «Сорока-кравдїйка», увертюра.
10. Ф.ШОПЕН, Етюд № 12, до мїнор, «Револуцїйний».
11. Ф.ШОПЕН, Етюд № 13, ля-бемоль мажор (Allegro sostenuto).
12. П.ЧАЙКОВСЬКИЙ, Пори року, «Тройка».
13. П.ЧАЙКОВСЬКИЙ, «Італїйське капрїчїо».
14. М.РИМСЬКИЙ-КОРСАКОВ, Сюїта «Шехеразада», «Свято в Багдаді».
15. М.ЛИСЕНКО, «Молитва за Україну».
16. М.ЛЕОНТОВИЧ, «Щедрик».
17. С.ЛЮДКЕВИЧ, «Гагїлка».
18. Українська народна пісня, «Вийди, вийди, сонечко» (обр. Л.Ревуцький).
19. Українська народна пісня, «Зайчику, зайчику» (обр. Я.Степовий).
20. Українська народна пісня, «Мак» (обр. Я.Степовий).
21. Українська народна пісня, «Комарик».

### **11 Напрямок:** закладення основ національної свідомості

1. М.БЕРЕЗОВСЬКИЙ, Молитва «Отче наш».
2. М.ЛИСЕНКО, «Пісня без слів».
3. М.ЛИСЕНКО, Вальс.
4. Д.БОРТНЯНСЬКИЙ, Квінтет, до мажор (Allegretto).
5. С.ГУЛАК-АРТЕМОВСЬКИЙ, Ліричний танок.
6. М.КОЛЕССА, «Гуцульський прелюд».
7. М.КОЛЕССА, Коломийка.
8. Віночок українських мелодій на старосвітській бандурі.
9. Д.БОРТНЯНСЬКИЙ, Марш.
10. Д.БОРТНЯНСЬКИЙ, Клавїрна соната, до мажор, I частина.
11. Л.РЕВУЦЬКИЙ, Симфонія.
12. С.ЛЮДКЕВИЧ, Українська баркарола.
13. К.МЯСКОВ, Концертний етюд.
14. К.МЯСКОВ, Фантазія для бандури с оркестром.

15. І.БЛИК, Пісня «Рушничок».
16. Н.Май, Пісня «Дощик».
17. Пісня «Сонячний зайчик».
18. І.БЛИК, Пісня «Бджілка».
19. А.ГРОСУ, Пісня «Рідна матуся».
20. Ж.БОЛТОВ, О.КИРИЛЮК, Пісня «Батьківщина».
21. М.ВЕРБИЦЬКИЙ, Гімн України.

## ЛІТЕРАТУРА

1. Алвин Дж. Музыкальная терапия для детей с аутизмом / Дж. Алвин, Уорик Э. – М.: Теревинф, 2004. – 208 с.
2. Антонова-Турченко О. Музична психотерапія: посібник-хрестоматія / О. Антонова-Турченко, Л. Дробот – К.: ІЗМН, 1997. – 260 с.
3. Селянин В. П. Психолінгвістика: учебник. 6-е изд / В. П. Белянин – М.: Флинта, 2009. – 416 с.
4. Битова А. Л. Специальные занятия музыкой, ориентированные на стимуляцию экспрессивной речи у детей с тяжелыми нарушениями речевого развития / А. Л. Битова, Ю. В. Липес – М.: 2001.- 145-151 с. – (Сб. «Особый ребенок: исследования и опыт помощи» вып.4).
5. Брусиловський Л. С. Музикотерапія: керівництво по психотерапії / Л. С. Брусиловський – М., 1985.
6. Бурно М. Е. Терапія творческим самовираженням / М. Е. Бурно – М., 1898. – С. 139-140.
7. Ветлугина Н. А. Музыкальное развитие ребёнка / Н. А. Ветлугина – М.: Просвещение, 1968. – 415 с.
8. Ворожцова О. А. Музыка и игра в детской психотерапии / О. А. Ворожцова — М., 2004.
9. Выготский Л. С. Мышление и речь / Л. С. Выготский — М.:Издательство «Лабиринт», 1999. — 352 с. – Изд. 5, испр.
10. Готсдинер А. Л. Музыкальная психология / А. Л. Готсдинер – М., 1993.
11. Гроф С. За пределами мозга / С. Гроф – М., 1992. - 273 с.
12. Гуревич С. А. Роберт Шуман: болезнь и творчество / С. А. Гуревич – С. 178-185. – (Музыкальная психология).
13. Дименштейн М. С. Педагогика, которая лечит / М. С. Дименштейн – М.: Теревинф, 2008 г. – 240 с. – (Опыт работы с особыми детьми).
14. Іваницький А. Українська народна музична творчість / А. Іваницький – Київ, Музична Україна, 1990, – 335 с.
15. Казиник М. Тайны гениев / М. Казиник – Одесса, 2008. – 156 с.

16. Каптан Ю. Л. Основы медитации / Ю. Л. Каптен – Самара, 1994 – 360 с.
17. Карвасарський Б. Д. Психотерапія / Б. Д. Карвасарський – Самара, 1994. – 360 с.
18. Коломійцева О. В. Психологічні особливості емоційного сприймання музики розумово відсталими дітьми: дис. канд. наук: 19.00.08 / Олеся Володимирівна Коломійцева. – К., 2009. – 255 с.
19. Костюк А. О. Восприятие музыки / А. О. Костюк – Киев, Наукова думка, 1986. – 192 с.
20. Константинова И. С., Восприятие музыкальных произведений детьми / И. С. Константинова, А. А. Цыганок – М., 2001. – (Сб. «Особый ребенок: исследования и опыт помощи» вып. 4).
21. Кэмпбелл Д. Дж. Эффект Моцарта / Д. Дж. Кэмпбелл – Минск: ООО Попурри, 1999. – 320 с.
22. Куненко Л. О. Програми з музично-ритмічних занять для шкіл глухих (підготовчий, 1-5 класи) / Л. О. Куненко, А. П. Тараканова – К.: Інститут змісту і методів навчання. – 1999. – 54 с. – (Програмно-методична література).
23. Леонтьев А. А. Основы психолінгвістики / А. А. Леонтьев — М., 1997. – 287 стр.
24. Макаренко А. С. Избранные педагогические сочинения / А. С. Макаренко – М.: Педагогика, 1977. – Т. 1. – 400 с.; Т. 2. – 320 с.
25. Мамайчук И. И. Психокоррекционные технологии для детей с проблемами в развитии / И. И. Мамайчук - СПб.: Речь, 2004. - С. 43 – 81.
26. Матейова З. Музикотерапія при заикании / З. Матейова, С. Машура – К., 1984. – 364 с.
27. Медведева Е. А. Артпедагогика и арттерапия в специальном образовании / Е. А. Медведева, И. Ю. Левченко – М.: Издательский центр «Академия», 2002. – 248 с.



28. Медушевский В. В. Музыкальная терапия: взгляд из глубины музыки. В. В. Медушевский – [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.portal-slovo.ru/art/36058.php>.
29. Мясищев В. Н. Влияние музыки на человека по данным электроэнцефалографических и психологических показателей / В. Н. Мясищев, А. Л. Готсдинер – 1975. – (Журн. «Вопросы психологии», № 1).
30. Музыка души. Введение в музыкотерапию. – С.-Петербург, 1992.
31. Назайкинский Е. В. О психологии музыкального восприятия / Е. В. Назайкинский – М.: «Музыка», 1972. – 345 с.
32. Осипова А. А. Общая психокоррекция / А. А. Осипова – М.: ТЦ Сфера, 2002. – С. 22 – 32. – (Учебное пособие для студентов вузов).
33. Остроменский В. Д. Восприятие музыки как педагогическая проблема / В. Д. Остроменский – К., Музична Україна, 1975. – 200 с.
34. Петрушин В. И. Музыкальная психотерапия: Теория и практика / В. И. Петрушин – М.: Гуманит. издат. центр ВЛАДОС, 2000. – 176 с. – (Учебное пособие для студентов высших учебных заведений).
35. Побережна Г. Педагогічний потенціал музикотерапії / Г. Побережна – № 2 — 2008.— С. 9-12. – (Мистецтво та освіта).
36. Поваляева М. А. Справочник логопеда / М. А. Поваляева – Ростов-на-Дону: «Феникс», 2002. – 448 с.
37. Рудницька О. П. Педагогіка загальна та мистецька / О. П. Рудницька – Т.: Навчальна книга – Богдан, 2005 – 57 с. – (Навчальний посібник).
38. Скрипник Т. В. Методика дослідження психічних процесів у дошкільників з аутизмом / Т. В. Скрипник– К.: Педагогічна думка. – 2008. – 72 с. – (Методичні рекомендації).
39. Скрипник Т. В. Путівник для батьків дітей з особливими освітніми потребами / Т. В. Скрипник – Київ, 2010. – 36 с. – (Книга 6: Дитина з аутизмом).

40. Смолянинов А. Г. Рука-мозг / А. Г. Смолянинов., А. Ванцова – Бритислава – Киев – Москва – Мюнхен , 2011. – 112 с.
41. Тарасу В. В. Концепція розвитку, навчання і соціалізації дітей з аутизмом / В. В. Тарасун, Г. М. Хворова – К.: Науковий світ, 2004. – 100 с.
42. Український музичний фольклор та народні традиції в житті дошкільнят /Уклад. Т. І. Науменко, І. С. Товма. - К.: ІСД, 1993.
43. Ханзерук Л. О. Формування досвіду спілкування у дошкільників з церебральним паралічем / Л. О. Ханзерук – К, 2001. – 20 с. – (Автореферат дис. на здобуття наук. ст. канд. пед. наук).
44. Цейтлин С. Н. Язык и ребёнок. Лингвистика детской речи / С. Н. Цейтлин – М.: Владос, 2000. – 240 с.
45. Чеботарьова О. В. Путівник для батьків дітей з особливими освітніми потребами / О. В. Чеботарьова – Київ, 2010. – 30 с. – (Книга 6: Дитина із церебральним паралічем).
46. Чистякова М. И. Психогимнастика / Под ред. М. И. Буянова. – М.: Просвещение, 1990. – 128 с.
47. Шабутін С. Зцілення музикою. / С. Шабутін, С. Хміль, І. Шабутіна — Тернопіль: Підручники і посібники, 2008.
48. Шевчук А. С. Діти різні - методики варіативні / А. С. Шевчук – К.: 2000. - № 10. – С. 12 – 14. – (Педагогічні умови музичного розвитку дітей у різновіковій групі //Дошкільне виховання).
49. Щербо А. Б., Джола Д. М. Форми і методи позакласної роботи з естетичного виховання учнів / А. В. Щербо, Д. М. Джола – К.: Рад. шк., 1972. – 167 с.
50. Юрина Э. А. Коррекционно-педагогические условия использования фольклора в эстетическом воспитании учащихся 5-11 классов школы слепых / Э. А. Ютрина– Киев, 1992. – 188 с. (Дисс. канд.пед. наук.)
51. Schwabe C. Methodic of Music therapy / С. Schwabe – Leipzig Borth. 1980. – 248 p.